

ZEELEEUEW EN ADELAAR

CHURCHILL ZEGT NEEN
FINALE OP EIGEN VELD
DROOGZWEMMEN VOOR DE INVASIE
EEN SLAG IN DE LUCHT
THEIR FINEST HOUR
DE ZEELEEUEW ZWEMT NIET
VERGISSEN IS MENSELIJK

17

West-Europa was onder de voet gelopen. In minder dan zes weken had de *Wehrmacht* de legers van Nederland, België en Frankrijk in één machtige offensieve operatie overrompeld, uiteengeslagen en tot overgave gedwongen. In dezelfde weken was ook de laatste tegenstand van de Noren gebroken. Slechts één land was er over om de opmars van het nationaal-socialisme naar de heerschappij over de wereld te stuiten: Engeland. Maar Engeland was op het vasteland al evenzeer verslagen als zijn bondgenoten, al had het een groot deel van zijn soldaten kunnen evacueren uit de fjorden van Noorwegen en van de stranden en de havens van Frankrijk. Wat kon Groot-Brittannië nog aan militaire kracht ontplooiën tegenover de Duitse overmacht?

Met verbazing en ontsteltenis had een groot deel van de wereld de ontwikkeling gadeslagen. Met angst, nauwelijks getemperd door op niets gebaseerde hoop, bezag men de toekomst. Engeland stond alleen. Met een leger dan niet anders dan gedemoraliseerd kon zijn door de eerste ontmoeting met de *Wehrmacht*. Met ontstellend gebrek aan bewapening en uitrusting. Met weinig anders dan een onwrikbare wil tot volhouden, een geestkracht en een *fighting spirit* die, poogde men de situatie nuchter te bezien, slechts konden voortkomen uit zelfoverschatting en gebrek aan realiteitsbesef.

En toch, in de loop van enkele maanden voltrok zich het wonder. Engeland ging niet ten onder. Aarzelingen van Hitler zelf, onvoldoende inzicht in wat een invasie aan voorbereidingen eiste, gebrekkige coördinatie tussen de *Wehrmacht*-onderdelen, fouten in tactisch en strategisch opzicht van Goering en zijn *Luftwaffe*, allemaal oorzaken die er mede toe leidden dat men Engeland niet op de knieën kreeg. Maar van vitaal belang was dat het Engelse volk de moed en de kracht bezat dóór te gaan in de moeilijkste fase van zijn bestaan, dat het bereid bleek bijna met de blote handen zijn kusten te verdedigen, dat het de paar honderd vliegtuigjes van de RAF in de lucht wist te houden om de *Luftwaffe* te bevechten, dat het ongebroken bleef onder de onophoudelijke terreurbombardementen.

De adelaar moest zijn prooi loslaten, de zeeleeuw zwom niet uit. Hitler wendde zijn blik in andere richtingen, zijn angst voor een tweefrontenoorlog voorlopig terzijde schuivend. Dat Engeland het presteerde in de zomer en herfst van 1940 overeind te blijven, betekende dat Duitsland blijvend zijn krachten moest verdelen. Nergens zou het meer kunnen aanvallen zonder een deel — een steeds groeiend deel — van zijn strijdkrachten in het Westen achter te laten.

A.H.P.

DE VREDESVERWACHTINGEN VAN HITLER

CHURCHILL ZEGT NEEN

JOEP BÜTTINGHAUSEN

Camera Press

Een Duitse invasie in Engeland, heeft, zoals bekend, nooit plaatsgevonden. De grote vraag die zich op de voorgrond dringt is: waarom gaf Hitler niet kort na de Franse veldtocht bevel om over te steken naar Engeland, dat nog bezig was de schok van Duinkerken te verwerken en zich nauwelijks had voorbereid op de verdediging van eigen grondgebied? Op die vraag is geen enkelvoudig antwoord mogelijk. Materiële moeilijkheden en risico's hebben in de Duitse houding een rol gespeeld. Er is echter nog een omstandigheid geweest waaruit Hitlers ongevoelzaam aarzelende houding en geringe geestdrift voor een landing in Groot-Brittannië kunnen worden verklaard. Ofschoon opmerkelijk weinig historici hier aandacht aan hebben besteed, is de fundamentele oorzaak van Hitlers tegenzin te vinden in *Mein Kampf*, met name in zijn conceptie over de verdeling van de macht in de wereld.

In het hoofdstuk 'Oriëntering op het Oosten, of Macht over het Oosten?' stipt hij eerst aan dat Engeland zo nodig bereid zal zijn tot zijn laatste druppel bloed te vechten voor het voortbestaan van het imperium. Vervolgens verwerpt hij de mogelijkheden voor een bondgenootschap met de Sowjetunie, waarna hij schrijft: 'Ik erken openlijk dat ik het juist had geacht, wanneer Duitsland reeds voor de oorlog had afgezien van zijn krankzinnige koloniale politiek, geen handels- en oorlogsvloot had gebouwd, in bondgenootschap met Engeland (cursivering van de redactie), een anti-Russische politiek had gevoerd en daarmee dus een einde had gemaakt aan de van zwakte getuigende pogingen om het iedereen naar de zin te maken en tot een vastberaden Europese politiek was overgegaan, met als doel: de verovering van nieuw grondgebied op ons vasteland.'

Na even verderop geschreven te hebben dat de Duitse natie nooit het ontstaan van een tweede grote mogendheid op het vasteland van Europa mag dulden, drukt Hitler zich nog duidelijker uit door nadrukkelijk te herhalen dat slechts Engeland en Italië als bondgenoten in aanmerking komen. Alleen Frankrijk, dat door Hitler in *Mein Kampf* herhaaldelijk als de doodsvijand van Duitsland wordt bestempeld, zou zich zijns inziens tegen een dergelijk verbond kunnen verzetten, maar hiertoe de kracht missen. Dank zij het verbond zou Duitsland in alle kalmte voorbereidingen kunnen treffen 'om met Frankrijk af te rekenen'. Niet alleen 'zou Duitsland zo met één slag uit zijn ongunstige militaire positie zijn', maar 'van bijna nog groter betekenis zou het zijn dat het nieuwe verbond staten verenigde welke elkaar technisch in velerlei opzicht bijna volkomen konden aanvullen... De grootste wereldmacht op aarde en een jonge nationale staat zouden andere mogelijkheden bieden voor een strijd in Europa dan de rottende staatslijken welke in de vorige oorlog Duitslands bondgenoten waren.' Het is duidelijk dat het Hitler, die in *Mein Kampf* zo optimistisch filosofeerde over een samengaan met Engeland, bijzonder tegenviel dat na de Duitse inval in Polen niet alleen Frankrijk, maar ook Groot-Brittannië het Duitse rijk de oorlog verklaarden. De maandenlange 'schemeroorlog' na de val van Polen gaf Hitler wellicht de indruk dat het Enge-

land met zijn oorlogsverklaring nauwelijks ernst was geweest. In mei en juni 1940 volgde de oorlog in het Westen, waarvan het uiterst snelle verloop zelfs de meest optimistische verwachtingen van Hitler overtrof. Duitsland was oppermachtig in een groot deel van Europa en Engeland stond geheel alleen. In Hitlers ogen was het volkomen logisch dat Engeland zich nu zonder meer en eervol uit het conflict zou willen terugtrekken.

Vertrouwend op Englands 'gezond verstand' liet Hitler bij enkele gelegenheden doorschemeren dat hij van Londen slechts teruggave van de voormalige Duitse koloniën zou eisen. De betrekkelijk milde voorwaarden die Frankrijk waren opgelegd, dienden

len vernietigen, ja zelfs geen schade had willen berokkenen.' De Duitsers, gebiologeerd door het redenaarstalent van hun Führer, waren diep onder de indruk van Hitlers 'edelmoedig vredesaanbod'. De Britten daarentegen, die zijn rede gewoon in de krant lazen, reageerden spottend.

Hitler, voor wie toch heel Europa beefde, wenste deze eerste reacties gewoon niet ernstig te nemen. Hij wachtte op 'een meer bezonken oordeel'. Op 21 juli moesten de Duitse radio en pers echter nog steeds berichten dat de houding van de Engelsen 'een mengeling van beledigingen, onbeschaamdheid en arrogantie' was. Chamberlain en Attlee adviseerden Churchill zelfs om in het parlement met

Links: een foto van Churchill, de sigaar in de mond en een tommygun in de hand, vlak na de val van Frankrijk, toen Engeland alleen was komen te staan.

Boven: op de avond van 19 juli 1940 deed Hitler in een grote rede voor de Duitse Rijksdag een laatste beroep op het 'gezond verstand' van Engeland.

als voorbeeld van Duitslands grootmoedigheid jegens zijn overwonnen vijanden. Hitler was er na de val van Frankrijk zelfs zó zeker van dat Londen hem zou benaderen, dat hij geen enkele moeite deed met de Britse regering in contact te komen. In zijn tijdelijke hoofdkwartier te Kniebis in het Zwarte Woud wachtte hij dagenlang op een Britse *démarche*, die... nooit zou komen.

Eind juni en begin juli stelde hij zijn aangekondigde rede in de Rijksdag enige malen uit, onder andere omdat volgens hem bepaalde wijzigingen in het Britse kabinet Londen toeschietelijker zouden maken. Toen het hem tenslotte langzaam aan duidelijk werd dat Engeland er niet over peinsde om vrede te vragen, gaf hij op 16 juli Directief nr. 16 uit. Hierin kondigde hij aan voorbereidingen voor een invasie in Engeland te laten treffen, omdat dit land 'ondanks zijn hopeloze militaire positie' zich tot dusver niet tot enig compromis bereid had getoond.

Desondanks stak Hitler drie dagen later in zijn grote en voor zijn doen sobere Rijksdagrede duidelijk de olifant uit, al was die dan verpakt in allerlei dreigementen aan het adres van Churchill en het gehele imperium. Letterlijk zei hij: 'Herr Churchill zou mij misschien voor één keer moeten geloven, als ik voorspel dat een groot imperium zal worden vernietigd — een wereldrijk dat ik nimmer had wil-

geen woord van Hitlers rede gewag te maken. Hitler was zowel razend als ontgoocheld dat de Britten zelfs niet de moeite namen hem officieel te antwoorden. Desondanks weigerde hij hardnekkig zijn droom inzake een vrede met Engeland op te geven. Nog steeds toonde hij een uiterst lauwe belangstelling voor alles wat met Operatie Zeeleeuw te maken had. Hij gaf zich daarentegen veel moeite via diplomatieke kanalen in neutrale hoofdsteden met de Britten in contact te komen. Die pogingen mondten op 3 augustus uit in een goedbedoeld aanbod van de Zweedse koning om als bemiddelaar op te treden. Maar hieraan noch aan alle voorgaande pogingen besteedde Londen ook maar de minste aandacht.

Op nog een andere manier probeerde Hitler de Engelsen tot andere gedachten te brengen. In de nacht van 1 op 2 augustus wierpen Duitse vliegtuigen boven verschillende delen van Engeland grote aantallen pamfletten uit waarvan de kop luidde: 'Een laatste beroep op het gezond verstand.' Daaronder volgde een Engelse vertaling van Hitlers 'vredesaanbod'. De pamfletten verwekten onder de Britten alleen maar hilariteit.

Hitler had zich in de mentaliteit van de Britten vergist. Na 3 augustus begon hij meer aandacht aan de voorbereidingen voor 'Zeeleeuw' te besteden, zij het nog niet van harte.

FINALE OP EIGEN VELD

WILLEM VAN STUIJVENBERG

Duinkerken was voorbij.

Het snel bezette Europa was verdoofd, verlamd. De nederlaag was geweldig en volkomen. Wanneer kwam de genadeslag?

Himmler had al gezegd: 'In oktober moet deze oorlog afgelopen zijn.' De invasie van Engeland moest nu elk moment beginnen. Er waren de hoopgevende geruchten: de Duitsers hadden het al geprobeerd, maar de Engelsen hadden een geheim wapen, en er dreven nu duizenden verbrandde SSers in Het Kanaal... Er waren ook de geruststellingen: Engeland verliest elke zeeslag, elke veldslag — behalve de laatste. Er waren, om er het minste van te zeggen, ook de grote twijfels. Kon dit Albion, teruggedreven, ver-

wellicht worden gevangen in de uitlating van een portier van een Londense officiersclub: 'Anyhow, sir, we're in the final now...' ('We zijn tenminste doorgedrongen in de finale, meneer...') en hij voegde eraan toe: 'En het wordt nog een thuiswedstrijd ook...!'

Winston Churchill schatte de duur van die 'finale' op negen jaar. En dat klonk even somber als de in deze weken sterk aanzwellende stroom van geruchten over verschrikkelijke bombardementen en over duizenden in het geheim neergekomen parachutisten. Dat was juni 1940. De reactie kwam vrijwel onmiddellijk op een wijze die wij, *continentals*, als 'typisch Engels' zullen zien. Droog en sarcastisch werd gemeld: 'Geloof niet wat de melk-

den meegedeeld dat er, in weerwil van alle malle geruchten, nog steeds geen enkele parachutist in Engeland was geland. Niettemin bleef ieder zoveel mogelijk op alles voorbereid. Voorbeeld: de tassen met gasmaskers, vóór mei nauwelijks gedragen, werden in de grote steden volgens een controle in juni door ongeveer dertig procent van alle voorbijgangers meegesjouwd. Voor kinderen waren er 'Mickey Mouse'-gasmaskers van felrood rubber.

De bombardementen waren inmiddels begonnen: op 10 mei waren de eerste bommen gevallen (zonder schade aan te richten) in de buurt van Canterbury; op 24 mei volgde een wat zwaardere aanval op de industriestad

zwakt, eigenlijk nog wel terugslaan? Kon het zich zo dadelijk nog wel verdedigen tegen die gigantische, onoverwinnelijke Duitse oorlogsmachine? Op 30 juni al viel het eerste, zij het zeer kleine stukje Brits grondgebied in Duitse handen: het Kanaaleiland Guernsey. Er behoefde niet om te worden gevochten: nauwelijks een week tevoren waren de Britse Kanaaleilanden (Jersey, Guernsey, Alderney, Sark) gedemilitariseerd. Voor hen gold niet het heldhaftige, vastbesloten woord van Churchill in een rede voor het parlement (4 juni): '... We zullen ons niet overgeven... we zullen doorgaan tot het einde.'

Het beroemde Engelse flegma waarmee die vastbeslotenheid werd kenbaar gemaakt, kan

boer rondvertelt... In het cafeetje van Potter zijn de troepen nog niet aan het muiten geslagen en bij het bruggetje in de vallei zijn géén vijandelijke onderzeeërs aanwezig... De BBC zal u wel vertellen wanneer het zo ver is... Zo werd, al kalmerend, gepoogd de lichte oorlogshysterie te beteugelen. Tegelijkertijd waarschuwden affiches: 'Zorgeloos gepraat kost levens.' Een van de afbeeldingen die deze woorden vergezelden, toonde Hitler en Goering die in een Londense bus een paar kletsende huisvrouwjes zaten af te luisteren. Al eerder was het strafbaar gesteld (boete tot 50 pond) om over de oorlog mededelingen te doen, die demoraliserend of alarmerend konden werken. Op 10 juli moest officieel wor-

Middlesbrough; 19 juni werd Cambridge getroffen; ook viel de eerste bom op Londen, in een buitenwijk. De regering had de verzekering gegeven dat er inmiddels voldoende schuilgelegenheid bestond om bij grotere aanvallen de helft van de burgerbevolking te bergen. De (gedeeltelijk hernieuwde) evacuatie werd bevolen van enkele honderdduizenden kinderen, die de grote steden en de kustgebieden moesten verlaten (213.000 in mei, juni, juli). Overigens: zeer velen keerden al spoedig terug naar hun oorspronkelijke woonplaats. Grote delen van de kust werden *Defence Areas*, alleen toegankelijk voor burgers met een speciaal pasje. Er werden lijsten gepubliceerd van een paar honderd badplaat-

jes die niet meer voor 'vakantie, recreatie of vertier' toegankelijk waren. Het zwemmen in zee werd verboden, overal verschenen op de piertjes en de boulevards machinegeweesten. In Brighton woont Churchill een oefening bij; hij herinnert zich: 'We dineerden in het Albion Hotel, het was volkomen leeg, het merendeel van de bevolking was geëvacueerd; maar toch waren er nogal wat mensen die op het strand of op de boulevard een luchtje aan het scheppen waren...' Al vóór dit bezoek had hij aangegeven wat Englands grootste gevaar was: de landing van kleine maar uiterst wendbare Duitse tankeenheden, die door hun snelle opmars de verdediging uit elkaar zouden rijten. De wapens waarmee tegen zo'n ultramoderne vijand kon worden opgetreden, bestonden uit niet meer dan 500 kanonnen, 200 zware tanks, slechts enkele stukken antitankgeschut, vrijwel geen munitie. Maar er was tóch meer. Er was een Stem. Er was een stem die alle Engelsen in haar ban had. Een stem die moed insprak en hoop, die de paniek dempte en koeltjes de verschrikkelijke ontvangst schilderde welke Englands 'zeer grote en krachtige strijdmacht' een wat al te drieste vijand zou gaan bereiden. Dat was de stem van Churchill. Op 18 juni 1940 hield hij zijn eerste magistrale rede over de wijze waarop 'het zeer krachtige Engeland' de vijand zou ontvangen. Zijn woorden waren een giftige waarschuwing aan Duitsland, tegelijkertijd een bemoediging van de dapperen in het eigen volk, een geweldige, zwiepende aansporing om, wat het ook mocht kosten, samen te strijden voor de simpele overleving. In deze rede, de geschiedenis ingegaan als *Their Finest Hour* ('Hun schoonste uur'), zei hij: '... We beschikken heden ten dage over een zeer grote en krachtige strijdmacht op dit eiland, we bezitten meer dan één en een kwart miljoen gewapende strijders, met daarachter een half miljoen vrijwilligers van de plaatselijke verdedigingsafdelingen, van wie slecht een gedeelte met geweren of andere vuurwapens is uitgerust. Wij hebben allen voor wie wij wapens bezitten, opgenomen in de strijdmacht ter verdediging van ons land... Bovendien hebben we nog altijd een Britse vloot. Er zijn mensen die dit schijnen te vergeten... Men moet niet vergeten dat zelfs vijf divisies, hoe licht ook toegerust, 200 tot 250 schepen vereisen, een armada die lang voordat ze onze kust bereikt, zou worden aangevallen, waarbij alle troepen in zee zouden omkomen, of op zijn ergst vernietigd zouden worden op het moment dat ze aan wal probeerden te komen. Het lijkt mij voorts volkomen duidelijk dat geen invasie op belangrijke schaal uit de lucht kan plaatsvinden voordat onze luchtmacht op besliste wijze de nederlaag heeft geleden... Maar wij beschikken over een zéér krachtige luchtmacht, die zich talloze malen superieur heeft getoond aan de Duitsers... De mogelijkheid blijft intussen bestaan dat er overvallen van luchttroepen plaatsvinden. We zijn in staat dergelijke lieden zowel in de lucht als op de grond een warme ontvangst te bereiden... Onze jachtvliegtuigafdeling is krachtiger dan ooit tevoren, ook wij bezitten een krachtige bommenwerperafdeling, die onafgebroken militaire doelen in Duitsland zal bestoken...'

Bluf, allemaal? Er was ook een andere toon

in deze toespraak: 'Ik onderschat in geen enkel opzicht de mate van ellende die voor ons in het verschiet ligt; maar ik geloof dat onze landgenoten zullen tonen dat ze daartegen opgewassen zijn, dat zij die ellende zullen trotseren en ondanks alles de strijd zullen voortzetten. Hier hangt veel van af. Elke man en elke vrouw krijgt de kans de beste kwaliteiten van hun ras te tonen en hun zaak de hoogste diensten te bewijzen... Bij het opmaken van deze vreselijke balans en het met ontgoochelde blik beschouwen van onze gevaren, vind ik zeer veel reden voor intensieve waakzaamheid en inspanning, maar geen enkele reden voor paniek of wanhoop. Ik verwacht nu de strijd om Groot-Britannië. Van

deze strijd hangt de overleving van de christelijke beschaving af... De hele furie en de macht van de vijand zullen spoedig tegen ons zijn gericht. Hitler beseft dat als hij ons op dit eiland niet breekt, hij de oorlog zal verliezen. Als wij hem het hoofd kunnen bieden, zal heel Europa weer vrij zijn en kan de wereld weer voortschrijden naar uitgestrekte, zonovergoten hooglanden... Laten wij ons daarom aan onze plichten wijden en doen wat wij kunnen opdat, als het Britse Rijk en zijn Gemeenebest een duizend jaren oud zijn, een ieder nóg zal zeggen: Dit was hun schoonste uur...'

Het is een van de wonderlijke eigenschappen van de Engelsen, dat zij bij de aanvang van

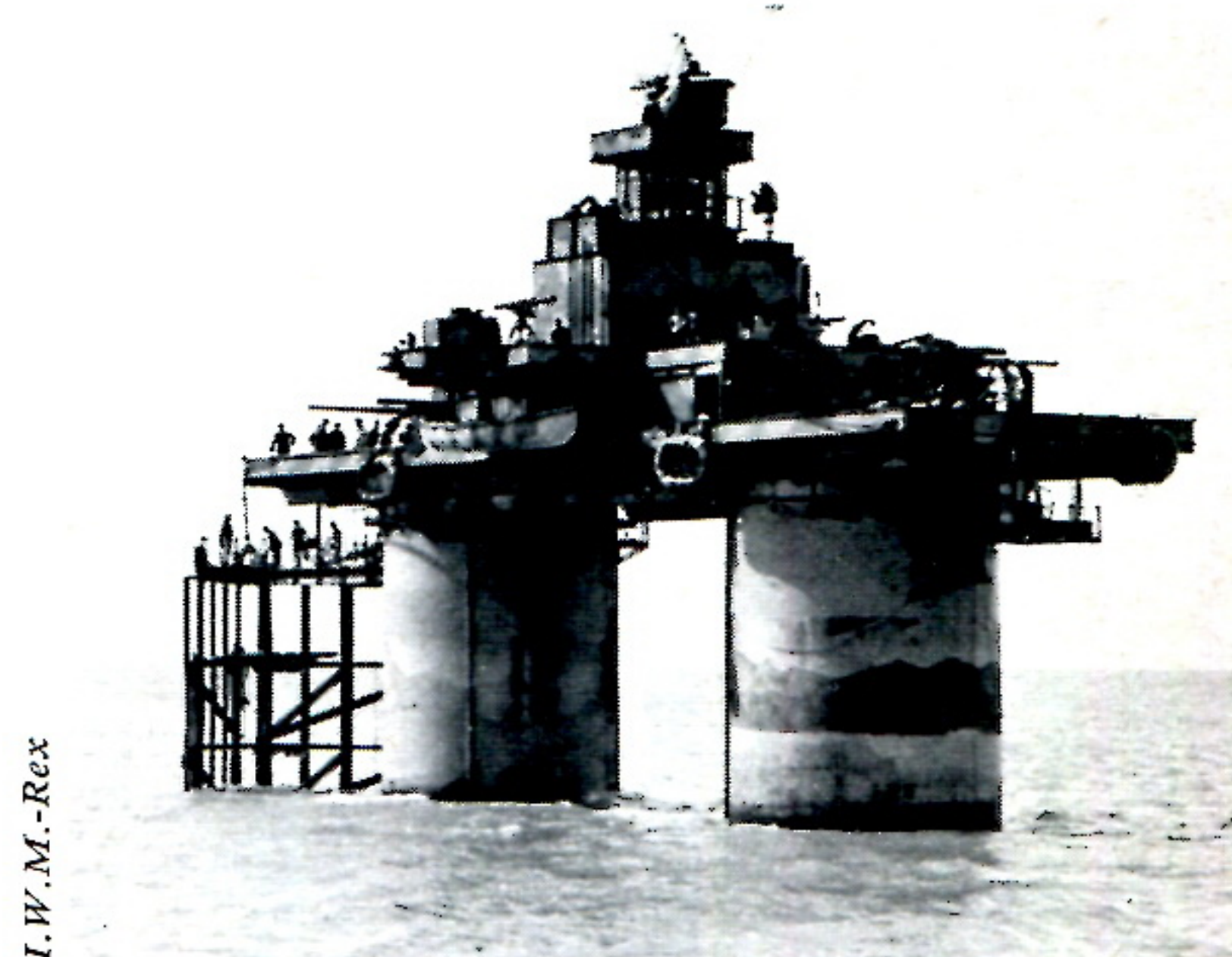

Boven: Churchill, die na Duinkerken de Engelsen moed gaf en inspireerde, bezoekt hier een stelling in het kustgebied.

Rechtsboven: langs Englands oostkust verzezen vele van deze 'eilandforten', die mede een Duitse inval moesten keren.

Rechtsonder: ook de Britse luchtafweer werd snel georganiseerd. Al in juli 1940 werd dit geschut rond Londen opgesteld.

Links: al was er na Duinkerken geen echte paniek in Engeland, toch vroegen vele Britten reispapieren aan om familie voor de duur van de oorlog naar Canada te zenden.

'dat schoonste uur' tamelijk blij waren er aléén voor te staan. Een Theemsschipper bracht zijn gevoelens onder woorden met: 'Nou weten we tenminste waar we staan, géén vervloekte geallieerden meer...!' En koning George VI schreef (aan zijn moeder): 'Persoonlijk voel ik me wel wat gelukkiger nu we geen geallieerden meer hebben die je zo beleefd moet vertroetelen...' Tegelijkertijd scheen dat Engeland, zo volstrekt alléén, zich nog weinig aan te trekken van de komende, voorspelde verschrikkingen van de oorlog. Ook na deze eerste golf van activerende, dreigende, bemoedigende welsprekendheid ging het leven van alledag ogenschijnlijk uiterst vreedzaam en volstrekt ongeschokt verder.

Boven: heel Engeland maakte zich op om een Duitse invasiepoging af te slaan. Ook het parlement bleef hierbij niet achter. De foto toont Hoger- en Lagerhuisleden bij hun eerste geweerexercitie.

Rechts: een Duitse wacht voor de 'Kommandantur' op het eiland Guernsey.

Onder: Duitse gevechtsvliegtuigen boven Engeland razen op hun doelen af.

eerst enorm (bijvoorbeeld een toename van 25% in de munitiefabrieken), maar de vermoeidheid deed zich — geheel volgens de voorspellingen van arbeidsexperts — snel gelden en al spoedig werd de 'normale' werkweek vastgesteld op zestig uur. Tegelijkertijd ondergingen de strijdkrachten enorme uitbreidingen. Alleen al in dit tweede kwartaal van 1940 kwamen 425.000 nieuwe rekruten onder de wapenen. Maar 'wapenen' waren er voor hen nog vrijwel niet. Bij de exercitie moesten bezemstelen de plaats innemen van geweren... Pas eind juli zouden er uit de Verenigde Staten enkele honderdduizenden geweren en een paar honderd (verouderde) kanonnen arrive-

Rex

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

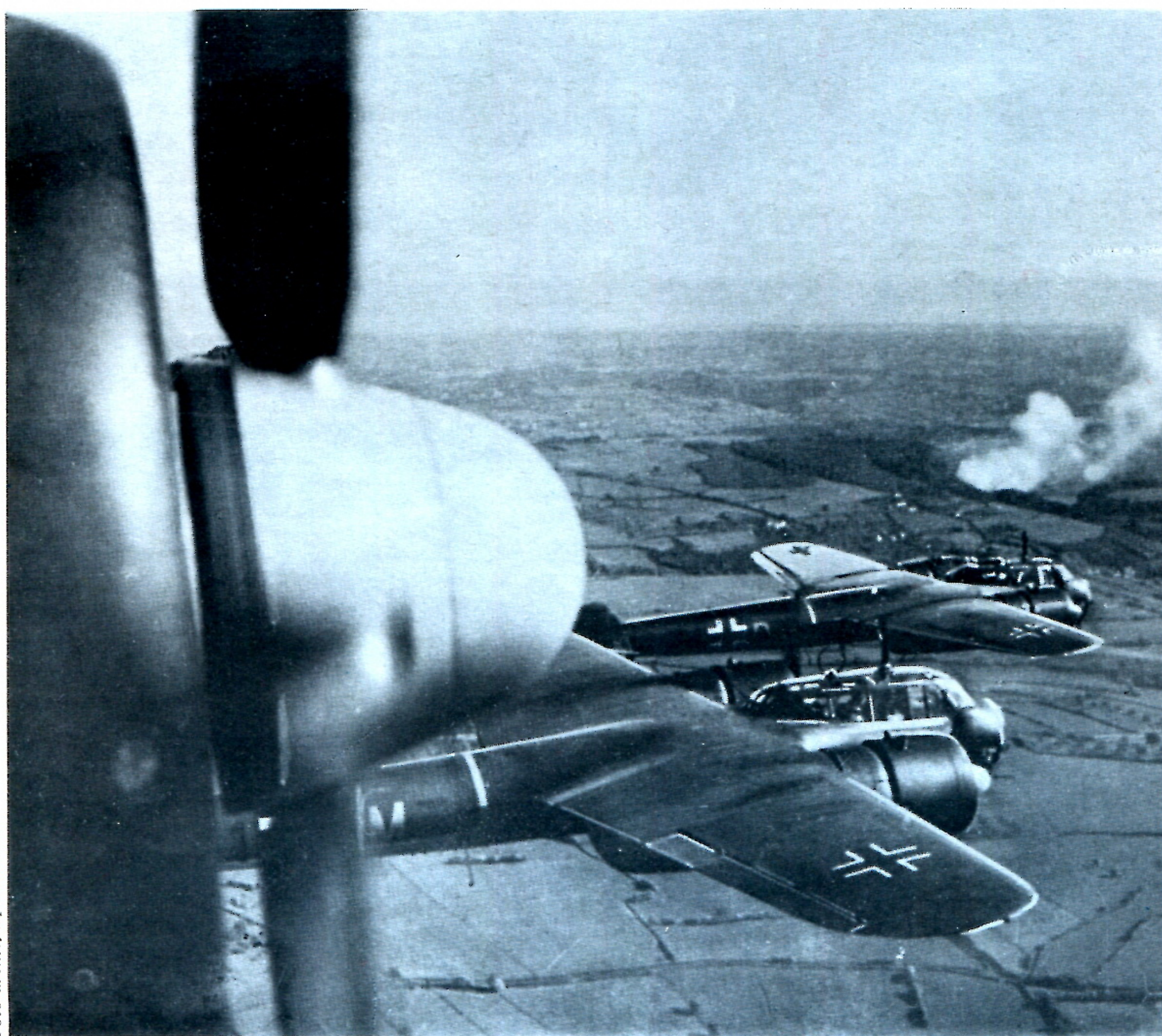

Foto-archief Spaarnestad

De sfeer die er in Engeland heerste, wordt onder andere geschetst door de waarnemingen van generaal de Gaulle, die na zijn aankomst in Londen constateerde: 'De stad bood een aanblik van vriendelijke rust, zelfs van onverschilligheid. De straten en parken waren vol met mensen die een vreedzaam wandelingetje maakten, bij de ingangen van de bioscopen wachtten lange rijen. De vele rondtoerende auto's, de indrukwekkende portiers aan de ingangen van clubs en hotels — dat alles scheen tot een geheel andere wereld te behoren dan die van een mensheid in oorlog...' Een Amerikaanse journalist gaf zijn indrukken als volgt weer: 'De opvatting van de Engelsen om de oorlog

nog te beschouwen als een serie kleine, persoonlijke beledigingen, begon op de zenuwen te werken van de buitenlanders die in hun midden verbleven. Een groot deel van de gesprekken (in een café in Kent) was gewijd aan een uiterst ingrijpende oorlogsmaatregel: het op de bon doen van de thee...' Maar: de 'stijve bovenlip', de houding van het 'laat nooit zien wat je voelt of doet' verborg tegelijkertijd een geweldig stuk krachtsinspanning. De oorlogsindustrie begon op volle toeren te draaien, de 'normale' werktijden liepen van 8 uur 's ochtends tot 7 uur 's avonds, maar menig een voegde daar elke dag (zeven dagen, elke week) een fors aantal overuren aan toe. De productiecijfers stegen

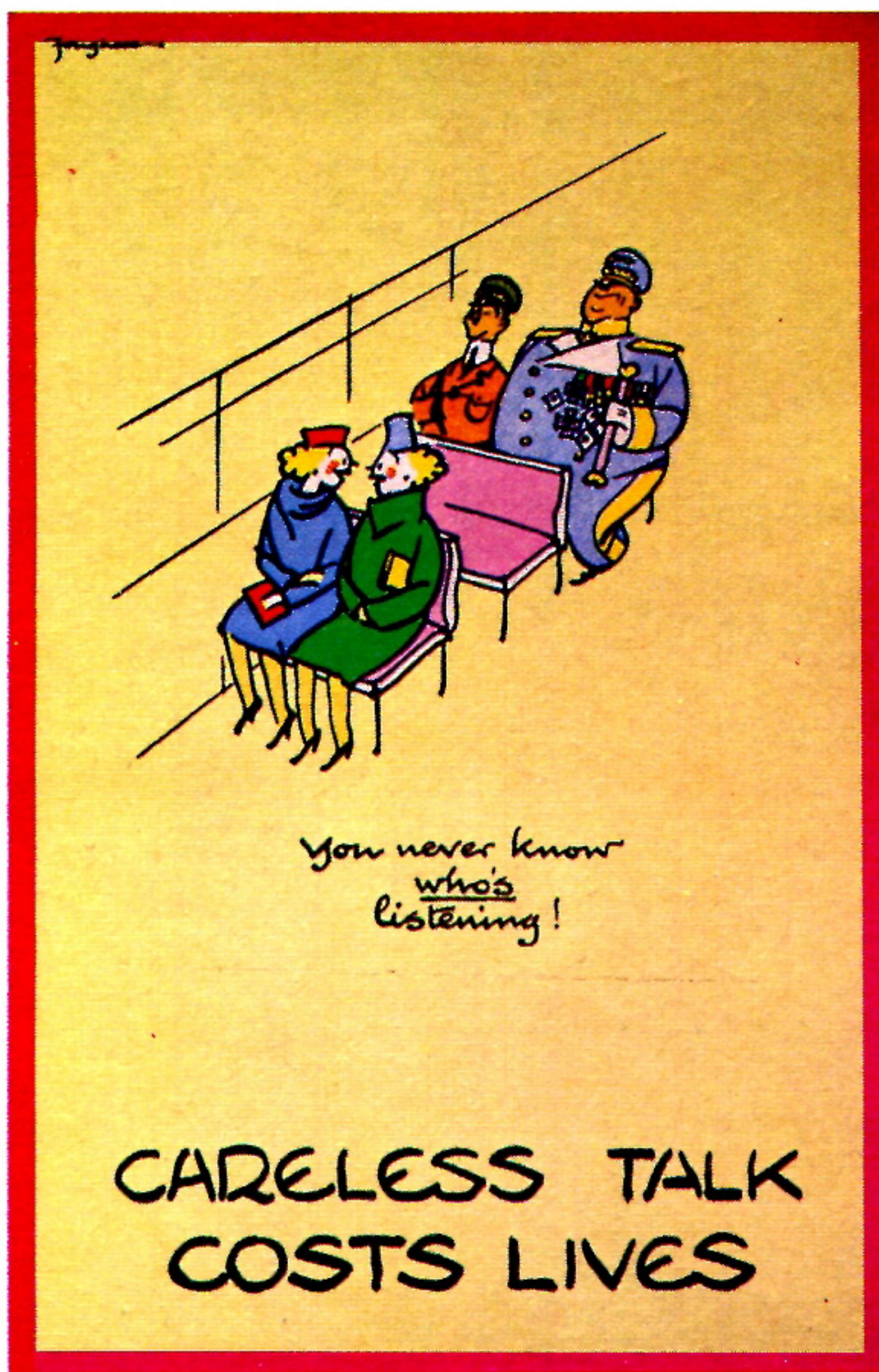
ren. Ze dienden niet alleen ter versterking van het leger, maar ook van het wonderlijk mengsel van veteranen uit de Eerste Wereldoorlog, oudere heren, gepensioneerde beroepsmilitairen, arbeiders, caféhouders, mijnwerkers, oud-ministers, die tezamen en in vereniging een 'volksleger' vormden van meer dan anderhalf miljoen man: de *Home Guard*, een strijdmacht van mannen boven de veertig, nauwelijks geüniformeerd (vaak eenvoudige overalls) en vooralsnog op lachwekkend geringe wijze bewapend. In Kent bezaten de vrijwilligers hooguit één geweer per tien man (eind mei), elders werden vier geweren per honderd man beschikbaar gesteld, plus tien patronen per vuurwapen. Tijdens de

nachtpatrouilles werden daarom andere wapens meegenomen: speren en houwelen, naaigeweren, speelgoedpistolen, knotsen, lange dolken. Een enkel gelukkig bataljon had beslag kunnen leggen op een stelletje geweren dat nog gebruikt was in de Krimoorlog. Elke plaats, groot of zeer klein, elke fabriek, elke industrie bezat zijn eigen *Home Guard*. Over geheel Engeland lag een netwerk van amateur-garnizoenen, die meehielpen om de 5000 mijl kust te bewaken, 's nachts rondom de vliegvelden patrouilleerden, de industrieën bewaakten en de wegversperringen bemanden. Ze vormden het eerste bolwerk tegen elke verrassingsaanval uit de lucht, verlostten de strijdkrachten van een moeizame, veelomvattende taak, waardoor het leger zich geheel kon concentreren op de belangrijkste doelen van dat moment: een geweldige, superbe training. Deze eerste oorlogszomer was het ook voor hen nog even wennen, zoals de ervaring aantoont van een *Home Guard*-commandant in Croydon: er was hem een landing van parachutisten gemeld, maar van het peloton dat hij commandeerde, was maar één man in Croydon te bereiken. De anderen waren naar hun werk in Londen. Toen hij eindelijk vijftien van hen had weten op te trommelen, bestond hun bewapening uit een geweer, een vuurbuks, tien patronen en een pistool.

In volstrekte tegenstelling tot deze geest van verzet stond de strategie die voor een ander stukje Engels grondgebied werd gevolgd: de Kanaaleilanden. De Duitsers veronderstelden dat Jersey, Guernsey en Alderney bijzonder zwaar zouden worden verdedigd en hadden zes bataljons gereserveerd voor deze eerste invasie. Maar op 21 juni waren de laatste Britse militairen van de eilandjes teruggetrokken. De bevolking (60.000 mensen, van de oorspronkelijke 90.000 was een derde geëvacueerd) wachtte lijdzaam af, onderging eerst nog even de terreur van een luchtaanval op de haven (waar de Duitse vliegers een verlading van kistjes tomaten aanzagen voor een munitietransport) en zag tenslotte de eerste bezetters, aangevoerd door vier transportvliegtuigen, op het eiland Guernsey landen tussen de koeien op het vlieghaventje. Een dag later werd Jersey bezet. Dat was op 1 juli, en de bevolking had, gehoorzaamend aan een van de eisen in het Duitse 'ultimatum' (in drievoud uit een vliegtuig geworpen), uit alle huizen een witte vlag gehangen. De eerste conferentie, de volgende ochtend, tussen de Duitse commandant en de eilandgouverneur dreigde al te mislukken: de Duitser was *pünktlich* op tijd op de afgesproken plaats, maar de Engelsen lieten maar op zich wachten. Toen de gouverneur eindelijk verscheen, dempte hij de verontwaardiging van zijn bezetter onmiddellijk: 'Tja, u hebt natuurlijk uw middeneuropese tijd aangehouden, maar hier hebben we Engelse tijd, hoor, en dat is een uur later...' Tijdens het gesprek vroeg de commandant wanneer de eilanden eigenlijk door de Britten waren geannexeerd. De repliek: 'Dat is nooit gebeurd, leest u de geschiedenis maar na; het zijn wij, die Engeland hebben veroverd, in 1066...' De Duitsers lachte vol zelfvertrouwen. Als dat mogelijk was geweest, wat stond dan nu nog de geweldige, overrompelende invasie van Albion in de weg...?

MODELBURGER ANNO 1940

Het is mogelijk, afgaande op de officiële kennisgevingen en waarschuwingen van de autoriteiten voor het publiek, een beeld te schetsen van de Britse modelburger in de zomer van 1940. Hij (of zij) droeg elk uur van de dag een gasmasker bij zich, dat in een rechthoekige canvastas van de schouder afhing, en elke dag zette hij gedurende een kwartier dat gasmasker op om te wennen aan de daaraan verbonden ongemakken. Hij droeg een aantal essentiële documenten bij zich. In de eerste plaats zijn identiteitskaart. De modelburger was ook altijd in het bezit van een distributiekaart en zijn benzinebonnen en — als hij in een fabriek werkte of voor andere grote organisaties — van een doorgangspas, die hem toegang tot zijn werkzaamheden verschafte. De spatborden en de bumpers van zijn auto waren wit geverfd, de

De Engelsen werden tegen al te zorgeloos gepraat gewaarschuwd met platen als deze, waarop twee vrouwen zitten te kletsen, terwijl Hitler en Goering meeluisteren.

koplampen van de wagen bedekt met plastic schermen. De ramen van zijn huis waren kruislings beplakt met kleefpapier om het effect van explosies te weren. Emmers met zand en water stonden klaar in de kamers en de zolder was vrijgemaakt van alle overbodige rommel. Hij wilde onder geen beding voedsel hamsteren, maar zorgde er wel voor dat er voldoende eten was om zijn gezin te voeden als hij en de zijnen door een invasie van de buitenwereld zouden worden afgesloten. Hij had zijn jachtwapen en verrekijker via de politie aan de 'Home Guard' en zijn aluminiumspullen aan het ministerie van luchtvaartproductie afgestaan; hij had (op

5 juli) alle vuurwerk afgegeven 'dat gebruikt zou kunnen worden om signalen te geven aan de vijand' en de volgende dag had hij zijn kinderen in grote ernst medegedeeld dat volgens een order van de overheid het 'iedereen die niet in dienst is van Zijne Majesteit', verboden was vliegers of een ballon op te laten. Zijn schuilkelder in de tuin was een voorbeeld van zorgzaamheid en hygiëne. Hij gebruikte de telefoon alleen in hoogst noodzakelijke gevallen, verspreidde nooit geruchten over de vorderingen van de vijandelijkheden en hoedde zich ervoor op postduiven te schieten. Hij leefde zoals altijd, werkte zoals hij nog nooit eerder had gewerkt, terwijl hij, alle minachtende uitlatingen van de vijand over zijn militaire potentie negerend, de kracht van de Duitse oorlogsmachine geen moment onderschatte. Kortom, de Britse modelburger had zich, in zoverre dit in zijn macht lag, op alle gebeurlijkheden terdege voorbereid en wachtte zonder scepsis de komende tijden af.

Rapporten uit Frankrijk en Nederland vestigden scherp de aandacht op een gevaar dat door de recente Duitse methode van oorlogsvoering gemakkelijk zou kunnen ontstaan. Op die oorlogsterreinen werden de wegen verstikt door onhanteerbare, pathetische colonnes van vluchtende burgers, die de bewegingen van de geallieerde legers ernstig belemmerden en overal een toestand van alarm en moedeloosheid veroorzaakten; de vrees die hen op de vlucht had gedreven, werd niet zelden tot paniek door de aanvallen van de 'Luftwaffe' met laagvliegende vliegtuigen. Dit mocht, als de aanval zich op Engeland zou richten, niet gebeuren; het 'Blijf waar je bent' werd een wachtwoord waarop alle raadgevingen aan de burgers bij een eventuele invasie waren gebaseerd. De raadgevingen waren eerst in termen verpakt die duidelijk de haast en het gebrek aan ervaring van die eerste dagen weerspiegelden. Orders wat betreft anti-invasiemaatregelen konden, om begrijpelijke redenen, niet per radio worden uitgezonden en in aller ijel werd een serie pamfletten en folders gedrukt. Een van de eerste, uitgegeven door het ministerie van voorlichting onder de titel 'Hoe moet ik me voorbereiden om te blijven waar ik ben?', heeft een haast bijbelse klank. 'Maak uw schuilkelder klaar,' werd de burgers gesuggereerd. 'Als u geen schuilkelder heeft, maak er dan een. Als u een loopgraaf in uw tuin of land kunt maken, zoveel te beter, speciaal als u in een streek woont waar het gevaar voor granaatvuur aanwezig is.' Er werden en konden inderdaad geen aanwijzingen worden verstrekt welke gebieden zich in die laatste, weinig benijdenswaardige positie zouden kunnen bevinden. Ondertussen verscheen van het ministerie van vervoer een manifest waarin verschillende methoden werden gepubliceerd om privé-auto's die in handen van de vijand zouden dreigen te vallen, onklaar te maken; een van de suggesties was dat 'in een noodsituatie de tank op zijn laagste punt kan worden lek geprikt, namelijk met behulp van een grote spijker.'

(Fragment uit 'Invasion 1940' door Peter Fleming.)

DROOG ZWEMMEN VOOR DE INVASIE

JOEP BÜTTINGHAUSEN

Hitler heeft lang een afwachtende houding met betrekking tot *Seelöwe* aangenomen. Al voordat hij aan de macht kwam, was hij gefascineerd door het idee van een zege zonder bloedvergieten. Zo'n zege kon volgens hem worden bereikt door het moreel van een tegenstander zodanig uit te hollen, dat deze tenslotte zonder slag of stoot zou ineenstorten. Dat uithollen diende te geschieden met alle middelen van de psychologische oorlogsvoering. Al in 1932 had Hitler geprofeteerd: 'Onze werkelijke oorlogen zullen in feite reeds zijn uitgevochten voordat de militaire operaties beginnen. Ik kan me voorstellen dat we op deze manier een vaste greep krijgen op Engeland. Of op Amerika.'

Om het Britse moreel te ondermijnen waren de Duitsers er vooral op uit de indruk te vestigen dat: a. de invasie op handen was; b. die invasie aan de Britse oostkust zou plaatsvinden en c. er in geheel Groot-Brittannië een machtige, goed georganiseerde vijfde colonne aan het werk was. Vooral aan dit laatste punt besteedden Hitler en zijn adviseurs grote aandacht. Om de Britten aan het bestaan van een vijfde colonne te doen geloven, gebruikten de Duitsers in de eerste plaats radiozenders. Al op 25 februari 1940 kwam als eerste de NBBS (*New British Broadcasting System*) in de lucht. In juli 1940 kreeg deze versterking van de zenders *Workers' Challenge* (vrij vertaald: Arbeidersverzet) en *Caledonia*. Het vierde en

laatste station tenslotte noemde zich 'Christelijke Vredesbeweging'. De vier stations, waarvan de ontvangst overigens slecht was, moesten de indruk wekken in Engeland zelf te staan. De belangrijkste Duitse radiostations zonden naarstig opzettelijk doorzichtig gehouden codeboodschappen voor vijfde-colonnisten uit, waarop de NBBS dan weer inhaakte. Ook werd herhaaldelijk gezinspeeld op een landing in het Engeland minder goed gezinde Ierland. Verder zond de NBBS allerlei berichten uit over gefingeerde Duitse wonderwapens als 'mistpillen', waarmee elke Duitse soldaat zich in een wolkje kon hullen, parachutes die tien uur achtereen in de lucht konden blijven hangen en niet te onderschei-

den waren van wolken, een alles vernietigende elektromagnetische straal, enzovoort. Ondanks alle inspanningen van de vier zenders bleven de resultaten nihil. Aanvankelijk luisterden vele Britten, voornamelijk geamuseerd, naar de uitzendingen, maar al gauw liep het aantal luisteraars sterk terug. Opnieuw had Hitler zich schromelijk in het Britse karakter vergist.

Toen bleek dat Engeland niet tot vrede bereid was en ook moreel niet op de knieën was te krijgen, restten Hitler nog maar twee andere pijlen op zijn boog: een economische blokkade en een werkelijke landing op het koppige eiland. Pas op 16 juli 1940 gaf hij zijn Directief nr. 16 uit inzake het treffen van voorbereidingen voor een invasie.

Tot dat tijdstip was er geen enkel uitgewerkt invasieplan geweest. Alle voorbereidingen moesten nu, met het oog op de naderende herfst, in uiterlijk twee maanden worden getroffen. Hoewel Hitler zich toen al een militair genie achtte en het Duitse leger zichzelf als onoverwinnelijk zag, moet men zich in het Duitse kamp bewust zijn geweest van de onvoorstelbaar grote problemen, die in korte tijd moesten worden opgelost. Waarom besloot Hitler desondanks alle voorbereidingen te laten treffen? Ook het antwoord op deze vraag is in wezen te vinden in *Mein Kampf*. Daarin staat te lezen dat een oorlog op twee fronten tot elke prijs moet worden vermeden. Hitler had echter al in 1939 besloten tot een veldtocht tegen het door hem gehate bolsjewistische Rusland, dat de Duitsers dachten in zes tot acht weken militair te kunnen breken. Hitler vond een aanval op de Sowjetunie noodzakelijk, omdat dit land in Oost-Europa steeds verder scheen op te dringen. Volgens hem werd hierdoor Roemenië bedreigd en daarmee de olietoevoer uit dat land, die voor de Duitse legers onmisbaar was. Bovendien vertrouwde hij de Sowjets niet, want hij wist dat Britse diplomaten in de zomer van 1940 in Moskou koortsachtig bezig waren Rusland alsnog tot bondgenoot van Engeland te maken. Tenslotte had Hitler er nooit een geheim van gemaakt dat hij voor het Duitse volk *Lebensraum* in Oost-Europa wenste, wat onherroepelijk moest uitlopen op oorlog met Rusland. Maar dan zou nu eerst Engeland moeten worden uitgeschakeld. Ondanks het Brits-Duitse vlootverdrag van 1935, dat duidelijk op vrede was gericht, hadden de leiders van Duitslands luchtmacht, leger en marine enige jaren later uit voorzorg studies laten maken over de militaire mogelijkheden van het Rijk, als het onverhoopt — bijvoorbeeld door het bezetten van Tsjechoslowakije — toch tot een oorlog met Engeland mocht komen. Daar men de voltooiing van de opbouw der Duitse strijdkrachten op 1942 had gesteld, werd er in de studies van uitgegaan dat voor die tijd Engeland slechts verslagen zou kunnen worden door een economische blokkade van het eiland met behulp van U-boten alsmede door het lamleggen van de industrie door middel van hevige luchtbombardementen.

Pas tijdens een bespreking van *Studie Blau* (inzake de oorlog met Engeland) op het eiland Sylt in juli 1939 werd voor het eerst melding gemaakt van de eventuele noodzaak het eiland te bezetten, als een blokkade de Brit-

Rex

Associated Press

Ruitgers

Links: Hitler en zijn opperbevelhebbers bestuderen de mogelijkheden van een invasie in Engeland. Pas op 16 juli 1940 beval hij de voorbereiding hiervan.

Geheel boven: om vijandelijke parachutisten in verwarring te brengen, schilderde men op de Engelse stations de plaatsnamen over.

Midden: rijksmaarschalk Goering bespreekt met zijn staf de plannen van de 'Luftwaffe' voor een luchtaanval op Londen.

Onder: een deel van de 'landingsvloot' van de Duitsers voor operatie 'Seelöwe', gefotografeerd in de haven van Zaltbommel.

ten niet zou kunnen breken. Hitler schonk echter nauwelijks aandacht aan deze voorzichtige en nuchtere overwegingen, omdat hij niet wenste te geloven in een werkelijke oorlog met Engeland. Minder optimistisch was groot-admiraal Erich Raeder, de opperbevelhebber van de Duitse marine. Die gaf reeds op 15 november 1939 opdracht de mogelijkheid van een invasie in Engeland te bestuderen. Dan moest echter volgens hem eerst aan de volgende voorwaarden zijn voldaan: uitschakeling van de RAF, van de Britse kustverdediging en van de Engelse onderzeeboten in de Britse wateren. Waarschijnlijk heeft Raeder deze opdracht uitgegeven om niet onvoorbereid te staan tegenover plotselinge

vragen of eisen van de vaak wispelturige Hitler. Pas op 21 mei 1940, na de eerste *Blitz*-successen in het Westen, besprak Raeder met Hitler onder vier ogen een mogelijke invasie. Hoewel hij de eerste was om dit punt bij zijn Führer aan te snijden, is Raeder daarna bij voortduring degene geweest die zich krachtig tegen een landing in 1940 heeft uitgesproken, en terecht. De Duitse marine was nog in opbouw, bodems als de 'Graf Spee' waren verloren gegaan, vele andere zware oorlogsschepen hadden torpedotreffers opgelopen en ook verder was de Duitse vloot onvergelijklijk veel zwakker dan de Britse. Hitler, die na de wapenstilstand met Frankrijk liefst vijfendertig divisies naar huis had

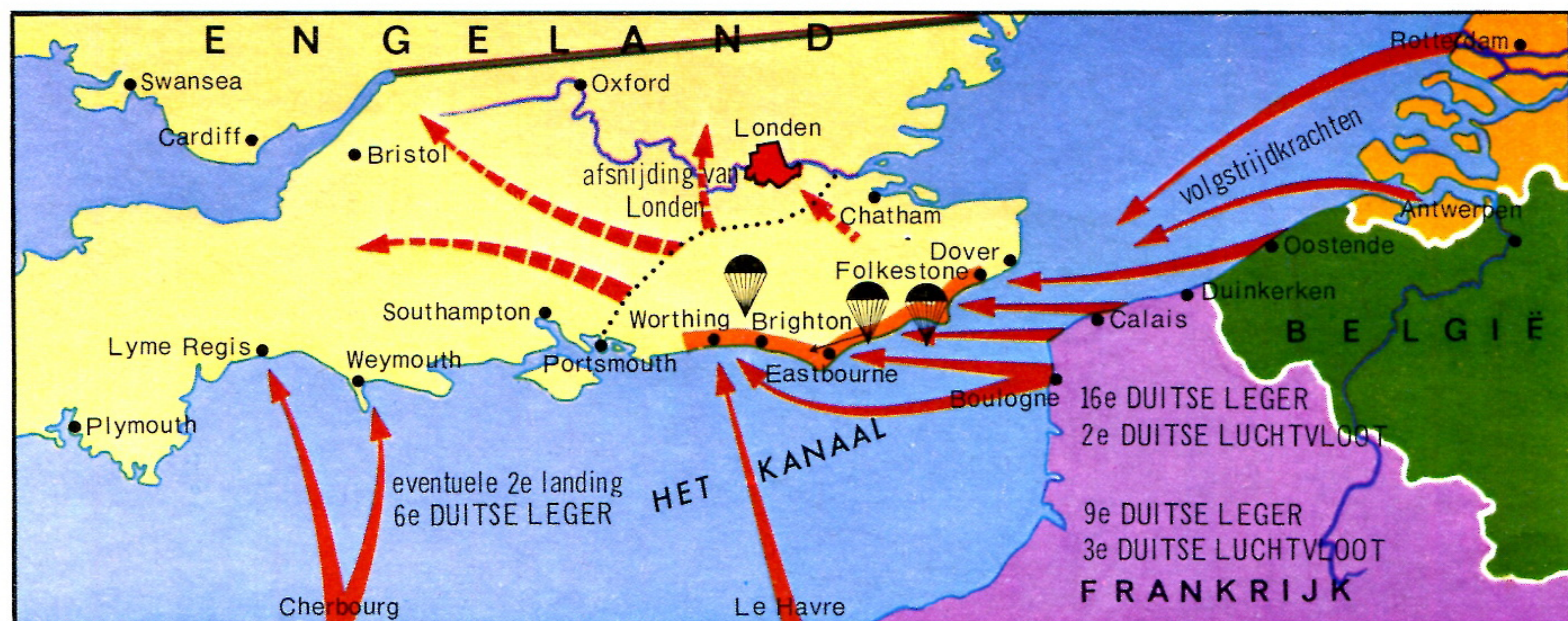
willen zenden om in de *Heimat* economie en landbouw op gang te houden, besloot twintig van deze vijfendertig divisies onder de wapenen te houden, toen zijn hoop op vrede met Engeland begon te vervliegen. Hoewel hij nog steeds niet aan de noodzaak van een invasie geloofde, gingen zijn militairen koortsachtig aan het werk. In juli en augustus werd het ene plan na het andere ter tafel gebracht. De luchtmacht onder Goering hield zich in de aanvang nogal afzijdig, maar het leger kwam met grootscheepse plannen voor een landing over een zeer breed front, dat zich zou moeten uitstrekken van Ramsgate tot voorbij Weymouth. Een verrassingselement werd daarbij uitgesloten geacht. Wel werd overwogen om

mijnen zijn geruimd, waarna brede Duitse 'mijnengordels' moesten worden gelegd, die beschermd dienden te worden door U-boten en door de *Luftwaffe*. Tussen die mijnengordels door moest de landingsvloot dan opstomen naar een vrij smalle strook aan de Britse kust. Het leger had zich tenslotte na lang redekavelen bij het door de marine bepleite smalle front neergelegd. Niettemin bleef de marine zich grote zorgen maken ten aanzien van het handhaven van een constante bevoorradingsroute over zee, omdat zij voor de bescherming van de route over weinig meer de beschikking had dan over U-boten, motortorpedoboten en torpedobootjagers. Raeder eiste ook dat vóór de operatie de Britse kust-

batterijen door luchtbombardementen en zware artilleriebeschieting uit Frankrijk zo goed als uitgeschakeld zouden worden. Steeds vaker drong hij er — in bedekte termen — bij Hitler op aan de hele invasie tot mei 1941 uit te stellen.

Het doorgaan van *Seelöwe* hing nu voornamelijk af van de *Luftwaffe*. De Duitse luchtmacht, die onder leiding van Goering spectaculaire successen had geboekt in de strijd tegen Polen en Frankrijk, kreeg van Hitler de opdracht direct en met de grootste spoed voorbereidingen te treffen voor de grote luchtslag tegen Engeland. De operatie kreeg de codenaam 'Adelaar' (*Adler*) mee.

Ook nu nog bleef Hitler een zeer voorzichti-

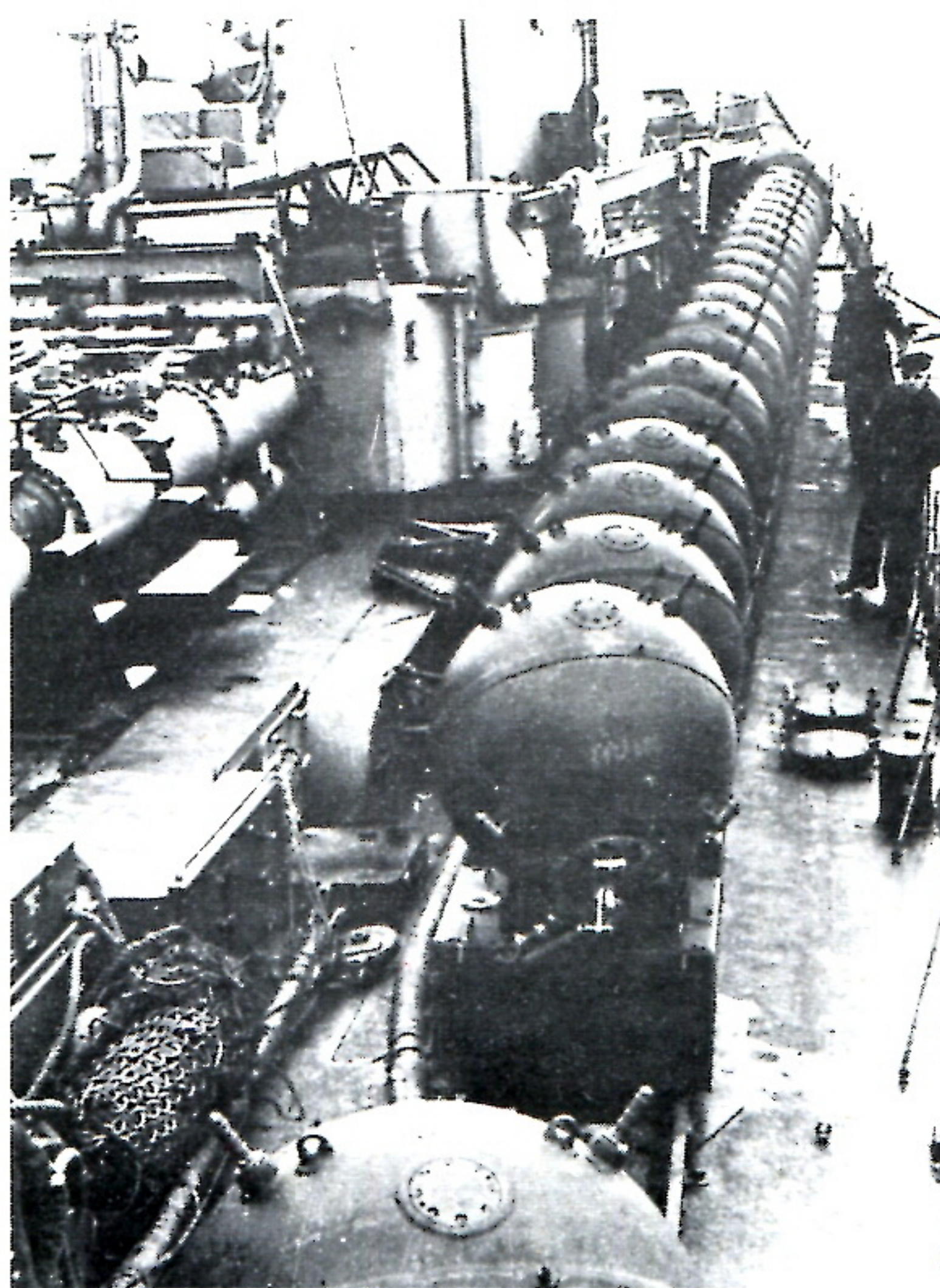

nog voor de grote landingsoperatie het eiland Wight of het graafschap Cornwall te bezetten, terwijl er ook sprake is geweest van landingsoperaties in Ierland.

De marineleiding kwam vrijwel dagelijks met nieuwe bezwaren aandragen. Bij de voorbereidingen boekte de marine wel behoorlijke successen met haar U-boten, maar zij had ook de taak inderhaast een formidabele landingsvloot op te bouwen. Door tijdgebrek werd dat een kreupele armada van pramen, lichters, aken, sleepboten enzovoort, die voornamelijk uit Nederland en België naar Franse havens werden overgebracht. Ondanks alle moeilijkheden had de *Kriegsmarine* begin september de beschikking over 150 stoomboten, 1939 pramen, ten minste 422 sleepboten, 994 motorboten en ruim 100 kustvaarders, die over de uitvalhavens van Rotterdam tot Le Havre werden verdeeld. Maar slechts een deel van deze boten kon een — lichte — bewapening meekrijgen, terwijl vele voor troepentransport moesten worden verbouwd. Er werd door de Duitsers al in juli koortsachtig geëxperimenteerd, onder andere met duwschepen en amfibievaartuigen. Desondanks werd de marineleiding niet moe om aan de hand van ingewikkelde getijtafels en dergelijke aan te tonen dat deze samengeraapte landingsvloot alleen bij zeer kalm weer en in bepaalde, korte perioden met enige kans op succes de oversteek kon wagen. Ook hamerde Raeder voortdurend op de vervulling van allerlei voorwaarden voordat *Seelöwe* van start zou gaan. Het allerbelangrijkste was het veroveren van de suprematie in de lucht boven Zuid-Engeland en Het Kanaal. Verder moesten eerst alle vijandelijke

Boven: een zeer optimistisch beeld van hoe de Duitsers dachten dat een invasie van Engeland zou verlopen. De enige die bijna dagelijks met bezwaren kwam, was groot-admiraal Raeder, de opperbevelhebber van de Duitse 'Kriegsmarine', die Hitler trachtte te bewegen zijn plannen voor de invasie uit te stellen tot mei 1941.

Onder: met het leggen van mijnengordels wilden de Duitsers de vaarroute voor hun invasievloot naar Engeland beveiligen.

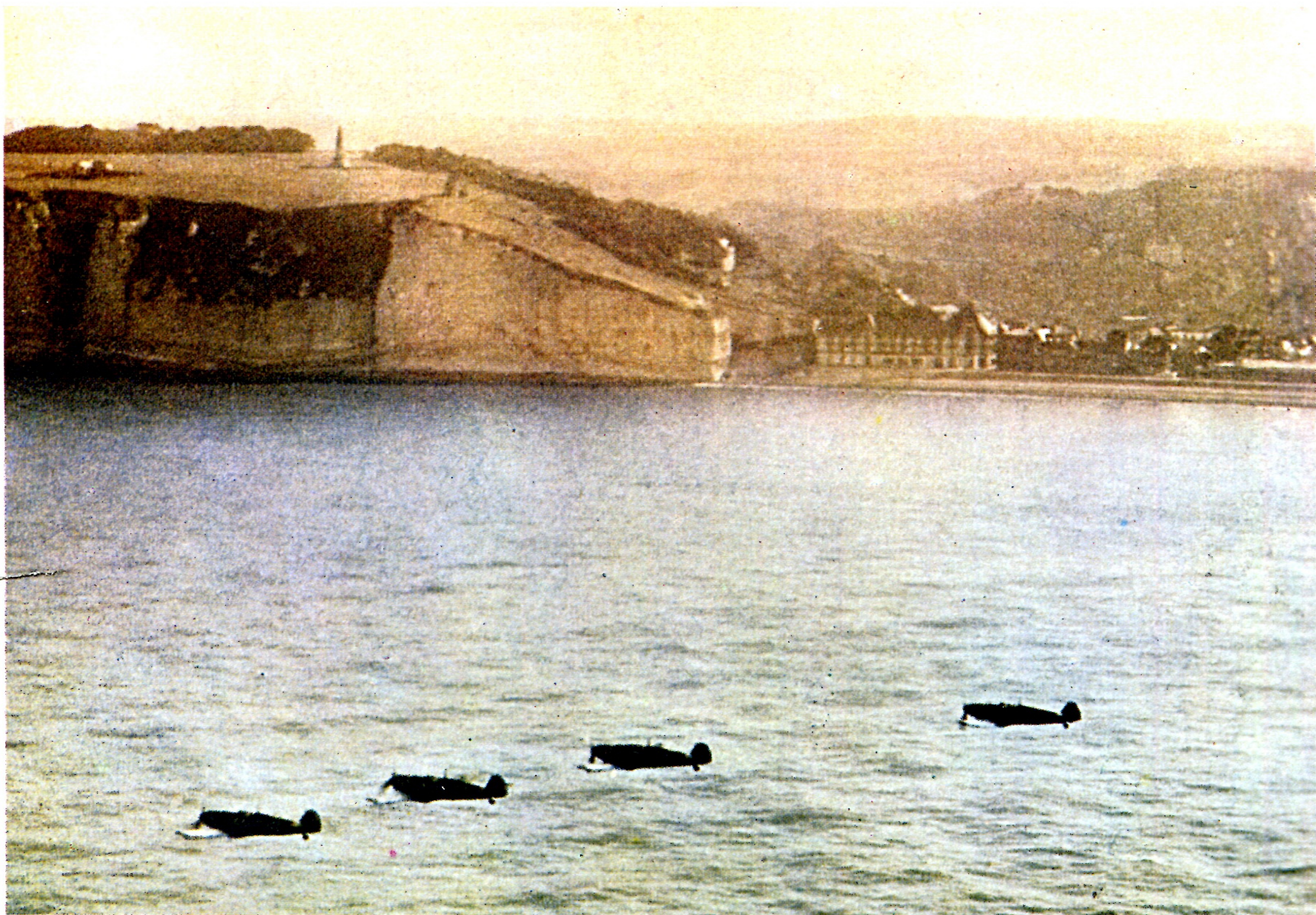

ge houding aannemen. Op 31 augustus beklemtoonde hij opnieuw dat *Seelöwe* niet mocht plaatsvinden, als het risico te groot was. Wel moest de dreiging met een invasie tot elke prijs worden gehandhaafd. Hitler zei voorts dat het verslaan van Engeland niet alleen afhankelijk was van een landing, maar ook op een andere wijze kon worden bereikt. Kennelijk doelde hij daarmee op een vernietiging van het Britse luchtwapen en de Britse luchtvaartindustrie. In elk geval wilde hij acht tot tien dagen wachten op het resultaat van de luchtslag voornamelijk boven Zuid-Engeland alvorens definitief een beslissing te nemen met betrekking tot *Seelöwe*. Was het resultaat gunstig, dan zou de landingsoperatie nog in 1940 plaatsvinden. De operatie moest tien dagen na zijn definitieve bevel van start gaan. Mocht de *Luftwaffe* geen beslissende resultaten bereiken, dan zou *Seelöwe* worden verschoven tot mei 1941, de maand die door Raeder vaak als de gunstigste was genoemd. Terwijl zich boven Engeland wekenlang de ongekende hevige *Battle of Britain* afspeelde en de herfst steeds dichterbij kwam, stelde Hitler 15 september vast als termijn voor de laatste voorbereidingen. Dit omdat de marine had laten weten onmogelijk eerder voor de operatie gereed te kunnen zijn. Tenslotte werd in verband met maanstand, getijden en ochtendnevel 24 september als de gunstigste dag gekozen. Volgens de leiding van de *Kriegsmarine* was dit wel ongeveer de laatste datum waarop in 1940 nog met enige redelijke kans op succes een landingsoperatie kon worden ondernomen — als tenminste de *Luftwaffe* voordien het noodzakelijke overwicht in de lucht zou hebben veroverd.

DE SLAG OM ENGELAND:
FASE I

EEN SLAG IN DE LUCHT

HAYE THOMAS
DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

De vliegers heetten Humpherson, Bulmer, Bayley, Pearce, Higgins en Turner. Zij vloegen de zes Hurricanes van het RAF-squadron 32, hoog boven de witte krijtrotsen van Dover, op die grauwe, regenachtige woensdagmiddag 10 juli 1940. Hun opdracht luidde bescherming van een groot Brits konvooi in Het Kanaal tegen hevige aanvallen van de *Luftwaffe*. Twintig minuten na hun opstijgen namen squadron-leader Humpherson en zijn mannen waar hoe 'een waaier' van Duitse vliegtuigen naderde, die, boven het konvooi gekomen, verrassend snel van formatie veranderden — een eigenaardige formatie, als het ware cilindervormig, in drie cirkels boven elkaar: bovendien de snelle eenmoto-

Snelle, eenmotorige Messerschmitts, de begeleiders van de Dornier-bommenwerpers, naderen bij Dover de kust van Engeland.

motorige Messerschmitts Me-109, onmiddellijk daaronder de tweemotorige Messerschmitts Me-110, terwijl in de onderste cirkel de Dornier Do-17-bommenwerpers de aanval op de langzaam varende schepen openen. Het was de eerste omvangrijke actie van Duitse vliegtuigen tegen Britse scheepsconcentraties in Het Kanaal. Humpherson reageerde onmiddellijk. Zijn squadron gaf hij bevel tot de aanval over te gaan, aan de thuisbasis meldde hij 'wel zestig Dorniers' te hebben waargenomen (in werkelijkheid waren

het er niet meer dan vijftientwintig, maar waarschijnlijk zag Humpherson de Me-110's ook voor Dorniers aan), en hij vroeg om versterking. Die was al onderweg, want ook de radarstations langs de Engelse kust hadden inmiddels de Duitse activiteit in de lucht opgemerkt. Een massaal luchtgevecht volgde, waaraan in totaal meer dan honderd toestellen deelnamen — een uiterst verwarde situatie, vrijwel niet meer te coördineren doordat de radiobevelen werden overstemd door de opgewonden kreten van de piloten. Het effect van de Duitse aanval was gering: slechts één klein schip uit het konvooi werd tot zinken gebracht. De Hurricanes en Spitfires slaagden erin de *Luftwaffe*-formaties te verjagen

Ullstein

en zelfs tot ver boven de Franse kust te achtervolgen. Diezelfde middag vielen drieëntwintig Junkers Ju-88-bommenwerpers Fal-mouth en het gebied rond Swansea aan. Door via een omweg van het westen uit binnen te vliegen waren zij aan de Britse radarposten ontsnapt; een squadron Spitfires kwam te laat om ze te onderscheppen. Een munitiefabriek, spoorwegen en een aantal voor anker liggende schepen werden vernield; ongeveer negentig Engelsen verloren het leven of raakten gewond.

Ofschoon de *Luftwaffe* al sinds eind juni zeer actief was geweest, wordt door veel historici 10 juli 1940 beschouwd als begindatum van de 'Slag om Engeland'. Dat de gebeurtenissen van die tiende juli nog maar een bescheiden voorproef van veel grotere acties vormden, konden de Engelsen niet weten; voor de Duitsers maakten ze deel uit van hun voorbereidingen voor de gigantische onderneming die Hitler in de zin had: operatie *Seelöwe*, de invasie in Engeland.

Langs de kust van Noord-Frankrijk trok veldmaarschalk von Brauchitsch dertien divisies stoottroepen samen. Elk 19.000 man sterk, zouden die de voorhoede vormen van de in totaal uit negenendertig divisies bestaande landingstroepen.

De *Kriegsmarine* was niet ingesteld op een treffen met de veel sterkere *Royal Navy*. In dit stadium van de voorbereidingen op de invasie was het Duitse opperbevel er daarom te meer van overtuigd dat de Britse luchtverdediging moest worden uitgeschakeld, voordat de

sprong over Het Kanaal met kans op succes kon worden gewaagd. Daarom was op het moment het woord geheel aan de *Luftwaffe* en reisde de kersvers tot *Reichsmarschall* bevorderde Hermann Goering naar de Franse kust om er, gestoken in een gloednieuw parelgrijs uniform, de Duitse vliegvelden te inspecteren en zijn plannen te ontvouwen. Die plannen luiden in het kort: Englands scheepvaart in Het Kanaal lamleggen, de Britse kustverdediging ontwrichten en de kracht van de RAF op de proef stellen door haar tot gevechten te dwingen en op deze wijze uit te putten.

Goering had zijn luchtmacht verdeeld over vijf zogenaamde *Luftflotten*. De over weinig vliegtuigen beschikkende *Luftflotten 1* en *4* bevonden zich in Duitsland en Polen. De voornamelijk uit bommenwerpers bestaande *Luftflotte 5* had haar bases in Noorwegen en Denemarken. De grote troef van Goerings *Luftwaffe* werd gevormd door de *Luftflotten 2* en *3*, gestationeerd in Nederland, België en Frankrijk; in de tweede helft van juli hadden deze eenheden ruim 750 gevechtssklare bommenwerpers, 250 stuka's en meer dan 800 jachtvliegtuigen tot hun beschikking. Van hen zouden de grote acties moeten komen, culminerend in wat Goering zich pralend voorspelde als *Adlerangriff* — 'de aanval van de Adelaar', waarin hij de RAF voorgoed uit de lucht zou vegen. Zijn gesprekken met de bevelhebbers van de *Luftflotten 2* en *3*, de maarschalken Albert Kesselring en Hugo Sperrle (de laatste had in de Spaanse burgeroorlog het Condorlegioen gecommandeerd), getuig-

Ullstein-Grimm

den van groot optimisme. Eenmaal oppermachtig in de lucht, zou de *Luftwaffe* de Britse vloot op een afstand kunnen houden en zo de weg vrijmaken voor de volgende fase in het Duitse plan: de bezetting van Engeland. Door grote kijkers turend naar de Britse kust, was Goering er zeker van op de goede weg te zijn. De enorme, meer dan honderd meter hoge stalen radarmasten die hij op die kust waarnam, deerden hem niet. Duitse deskundigen waren van oordeel dat, welke bedoeling de Britse verbindingdienst er ook mee had, deze installaties toch niet in staat zouden zijn het massale aanvalsplan van de *Luftwaffe* te verwerken. Goering was het met deze opvatting dadelijk eens geweest. Als typische

Radio Direction Finding en *Radio Location*; pas in 1942 zouden de Amerikanen, met hun voorliefde voor afkortingen, het woord radar ingang doen vinden. Het resultaat van de experimenten van Watson-Watt en zijn staf was dat in de zomer van 1940 een keten van radar- en radiostations stond opgesteld langs de Britse kust, beginnend op de Shetlandeilanden en via oost- en zuidkust eindigend in het westen bij Strumble Head in Pembrokeshire. Deze keten vormde als het ware het zenuwstelsel van een omvangrijke organisatie, waarvan verder honderden posten voor visuele waarneming, radiotelefonie- en controlestations deel uitmaakten, elk op hun beurt door directe ondergrondse telefoonlij-

nóg meer vliegtuigen naar het ineenslopende Frankrijk catastrofale gevolgen zou hebben voor de opbouw van de eigen luchtverdediging. Ook voor de bescherming van Britse konvooien in Het Kanaal en op de Noordzee was hij niet bereid al te veel vliegtuigen in de waagschaal te stellen, wat nogal eens aanleiding tot conflicten met het ministerie van oorlog en de admiraliteit gaf. Tijdens de gevechten in Frankrijk en België had de RAF zware verliezen geleden en Dowding was zich pijnlijk bewust van de precare positie waarin hij tegenover de superieure *Luftwaffe* verkeerde. Tijdwinst, teneinde zich op het onvermijdelijke treffen zo goed mogelijk voor te bereiden (onder meer door de dag en nacht werkende

Linksboven: door grote verrekijkers turen Hermann Goering en zijn staf vanaf het Franse strand naar de Engelse kust.

Linksonder: een Duitse bommenrichter zoekt zijn doel op tijdens een aanval op een Britse scheepsconcentratie in Het Kanaal.

Boven: ook Engelse burgers namen deel aan het verdedigen van hun vaderland. Hier leert de 'Home Guard' het geweer hanteren.

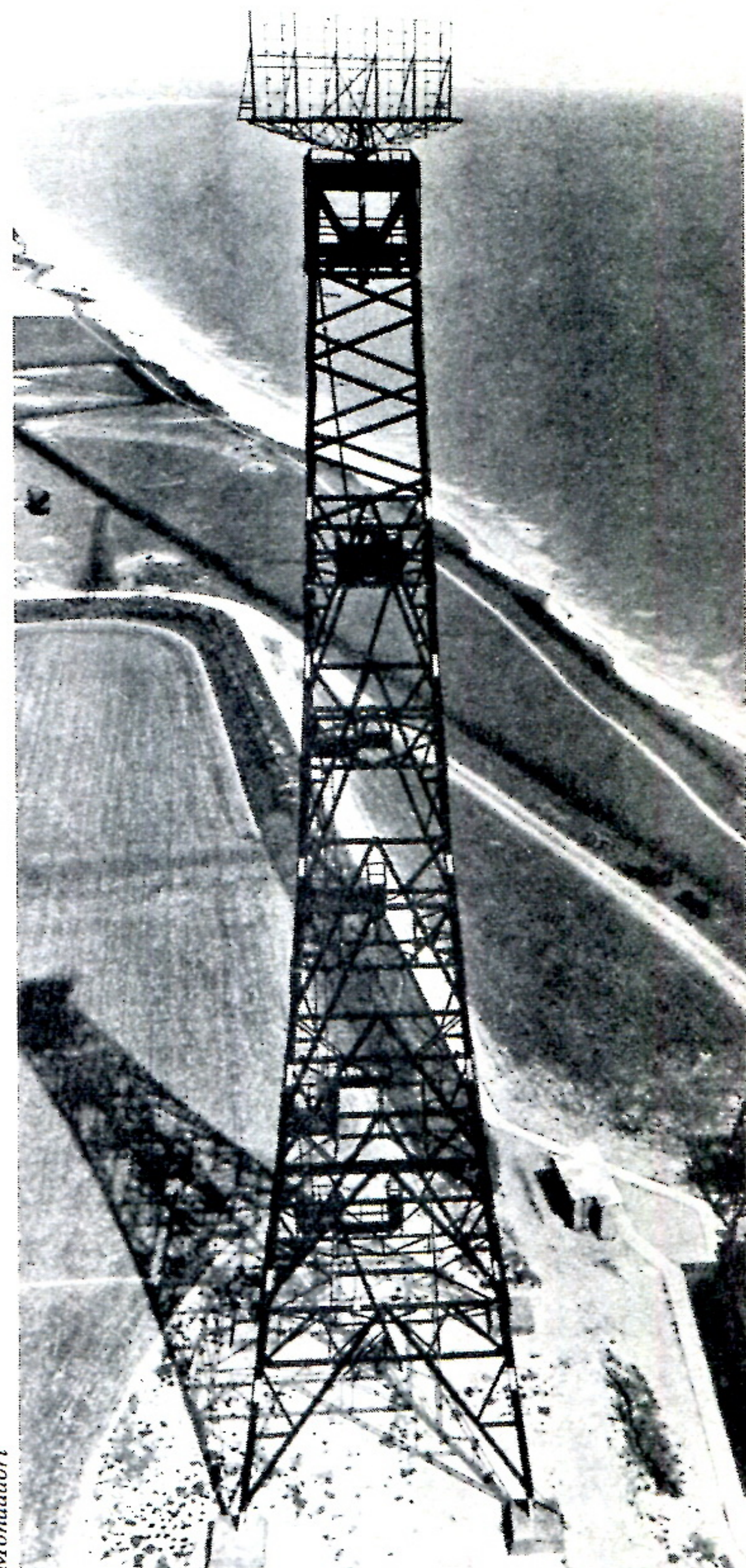
Rechts: de Londense burgerwacht was dag en nacht paraat om bij bombardementen branden te lokaliseren en te bestrijden.

Geheel rechts: een van de hoge radarmasten aan de Britse kust, een onderdeel van het goed georganiseerde beveiligingssysteem.

'open-cockpit'-veteraan uit de Eerste Wereldoorlog had hij weinig of geen oog voor de enorme betekenis die radio en vooral radar voor de moderne luchtoorlog zouden hebben. Aan de overzijde van Het Kanaal was men een geheel andere mening toegedaan. Daar was men ervan overtuigd dat een snel werkend waarschuwingssysteem essentieel was voor een doeltreffende luchtverdediging van de Britse eilanden. In het midden van de jaren dertig al had radarpionier Robert Watson-Watt van de *National Physical Laboratories* zijn theorie, dat elektromagnetische *radiations* konden worden gebruikt om naderende vliegtuigen te lokaliseren, in praktijk gebracht. De Engelsen spraken in die jaren van

nen verbonden met Bentley Priory, een groot oud buitenhuis in Stanmore, Middlesex, aan de rand van Londen. Hier was het hoofdkwartier gevestigd van een in 1936 gevormd RAF-onderdeel: *Fighter Command*. Bevelhebber van *Fighter Command*, en in die functie verantwoordelijk voor de defensie van het eigen Britse luchtruim, was *Air Chief Marshal* sir Hugh Dowding, van het begin af aan Goerings grote tegenspeler — *Stuffy* Dowding, zoals hij oneerbiedig werd genoemd. Deze ernstige, vaak wat kortaangebonden, maar altijd toegewijde figuur, had aanvankelijk de grootste moeite om het Britse oorlogskabinet en Churchill in het bijzonder, ervan te overtuigen dat het zenden van

Britse vliegtuigindustrie de kans te geven althans iets van de grote achterstand in te lopen), bleef zijn voornaamste doel tijdens deze eerste fase van de slag om Engeland. Dat Hitler en diens naaste adviseurs hem hierbij ongewild in de kaart speelden, was een onvoorziene maar zeer gelukkige omstandigheid. Als de Duitsers onmiddellijk na Duinkerken hadden toegeslagen, waren hun kansen bijzonder gunstig geweest, want tegen een grootscheepse invasie zou de Britse defensie op dat moment stellig niet bestand geweest zijn. De Führer kon en wilde echter maar niet geloven dat de Engelsen na de val van Frankrijk alleen zouden doorvechten; nog steeds hoopte hij dat ze bereid zouden zijn tot on-

derhandelen, en waar dat op neutraal gebied maar mogelijk was, hadden Duitse diplomaten opdracht hun Britse collega's daartoe te overreden. Zonder resultaat overigens — al waren er natuurlijk ook in Engeland voorstanders van een vergelijk. Churchill, nu reeds de bezielende oorlogsleider, behoorde stellig niet tot hen. Ook hij 'speelde op tijd' — wat kon hij anders? — maar intussen was hij de stuwende kracht achter de Britse oorlogsindustrie-in-opbouw.

Deze tijdwinst, diplomatiek bevochten bij de gratie van Hitlers weifelen, leverde — achteraf bezien — Engeland misschien wel de zes of zeven meest waardevolle weken van zijn geschiedenis op. In die periode werden alle mo-

tegen te gaan en aan lange kabels werden meer dan 1500 enorme ballonnen opgelaten — een simpel maar doeltreffend afweermiddel tegen laag inkomende vliegtuigen en duikbommenwerpers. *Home Guard* en luchtbeschermingsdiensten waren paraat en luitenant-generaal sir Frederick Pile had zijn luchtdoelgeschut in stelling gebracht: medio juli ongeveer 1800 zware en lichte kanonnen en ruim 3000 luchtdoelmitrailleurs, een totaal dat nog ver beneden de gewenste sterkte lag, terwijl ook de kwaliteit van deze bewapening te wensen overliet. Het aantal zoeklichten, ongeveer 4000, was voor het ogenblik niet onvoldoende, maar diende te worden uitgebreid. Bij wijze van aanvulling op deze

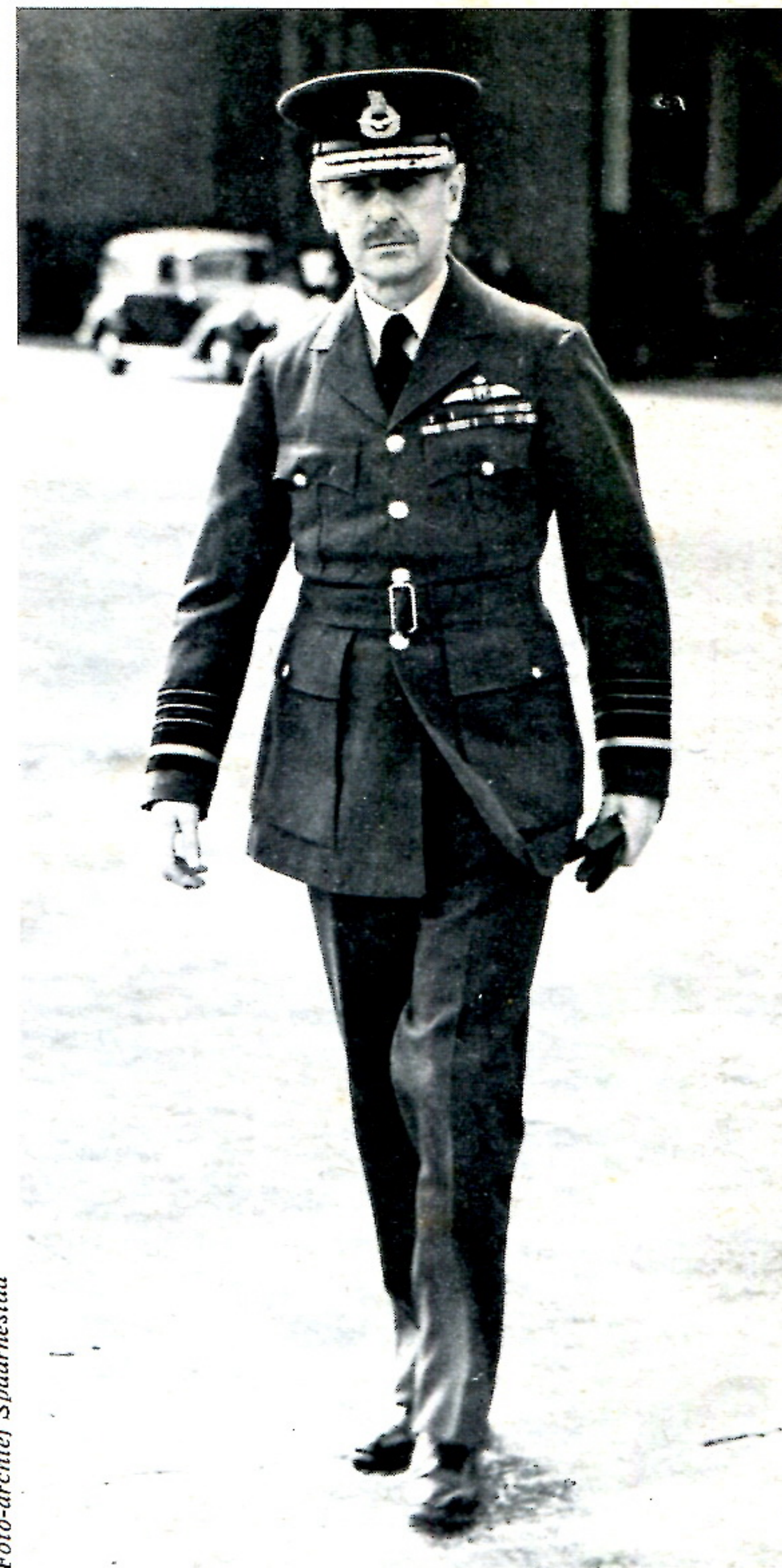

Foto-archief Spaarnestad

Rechtsboven: Air Chief Marshal sir Hugh Dowding, die de leiding had bij de defensie van het Britse luchtruim. Hij wist Churchill ervan te weerhouden nog meer Britse vliegtuigen naar het Franse front te zenden, wat later een juist besluit bleek.

Boven: een tweemotorige Messerschmitt-110 gaat bij de Britse krijtrotsen tot de aanval over. Deze snelle, geduchte Duitse jachtvliegtuigen speelden een grote rol in Goerings 'Adlerangriff', die Engeland invasie-rijp moest maken.

Rechts: dank zij Englands goed werkend radarsysteem, konden de Britse vliegers tijdig worden gealarmeerd. Hier rennen Spitfire-piloten naar hun toestellen, die in 'the Battle of Britain' de doorslag gaven.

Rex

gelijke militaire voorzieningen getroffen. Zo kreeg krantenmagnaat lord Beaverbrook, nu als minister verantwoordelijk voor de vliegtuigindustrie, gelegenheid Dowding te voorzien van steeds meer broodnodige Hurricanes en Spitfires; zelfs werden deze typen nog aanzienlijk verbeterd en werd ook meer aandacht besteed voor de veiligheid van de piloten. Engeland bereidde zich voor op de dingen die komen konden. Konden, want het besef op een eiland te wonen stelde nog steeds velen gerust. Toch legde men ijverig verdedigingswerken aan: loopgraven, bunkers, anti-tankobstakels en schuilkelders; over belangrijke wegen werden stalen bogen opgericht om landingen van Duitse zweefvliegtuigen

luchtdoelwapens werd ter bescherming van vliegbases en een aantal vitale fabrieken gebruik gemaakt van zogenaamde *parachute-and-cable*-inrichtingen: raketten die aan lange stalen lijnen werden afgevuurd en door middel van parachutes enige tijd boven de bedreigde objecten bleven hangen als afweer tegen laagvliegende vijandelijke toestellen. De squadrons van *Fighter Command* waren verdeeld over vier zogenaamde *Groups*. Groep 13, onder bevel van *Air Vice Marshal* Saul, met als hoofdbasis Newcastle, had tot taak geheel Noord-Engeland en Schotland te verdedigen. De defensie van West-Engeland was opgedragen aan Groep 10, onder bevel van *Air Vice Marshal* Brand. De zwaarste

taken waren weggelegd voor de Groepen 12 en 11. Groep 12, onder *Air Vice Marshal* Leigh-Mallory, had onder andere de belangrijke industriegebieden in de Midlands, rond Birmingham en Coventry toegewezen gekregen; Groep 11, geleid door *Air Vice Marshal* Park, zou bij een Duitse invasiepoging ongetwijfeld de eerste klappen moeten opvangen bij de verdediging van Zuidoost-Engeland en Londen — uiteindelijk was het voor de Duitsers over Het Kanaal naar Dover maar vier minuten vliegen! Van het begin af aan was duidelijk dat de Groepen 11 en 12 veelvuldig zouden moeten samenwerken. Wat dat betreft, zag Dowding zich als spoedig voor nieuwe problemen geplaatst, doordat de

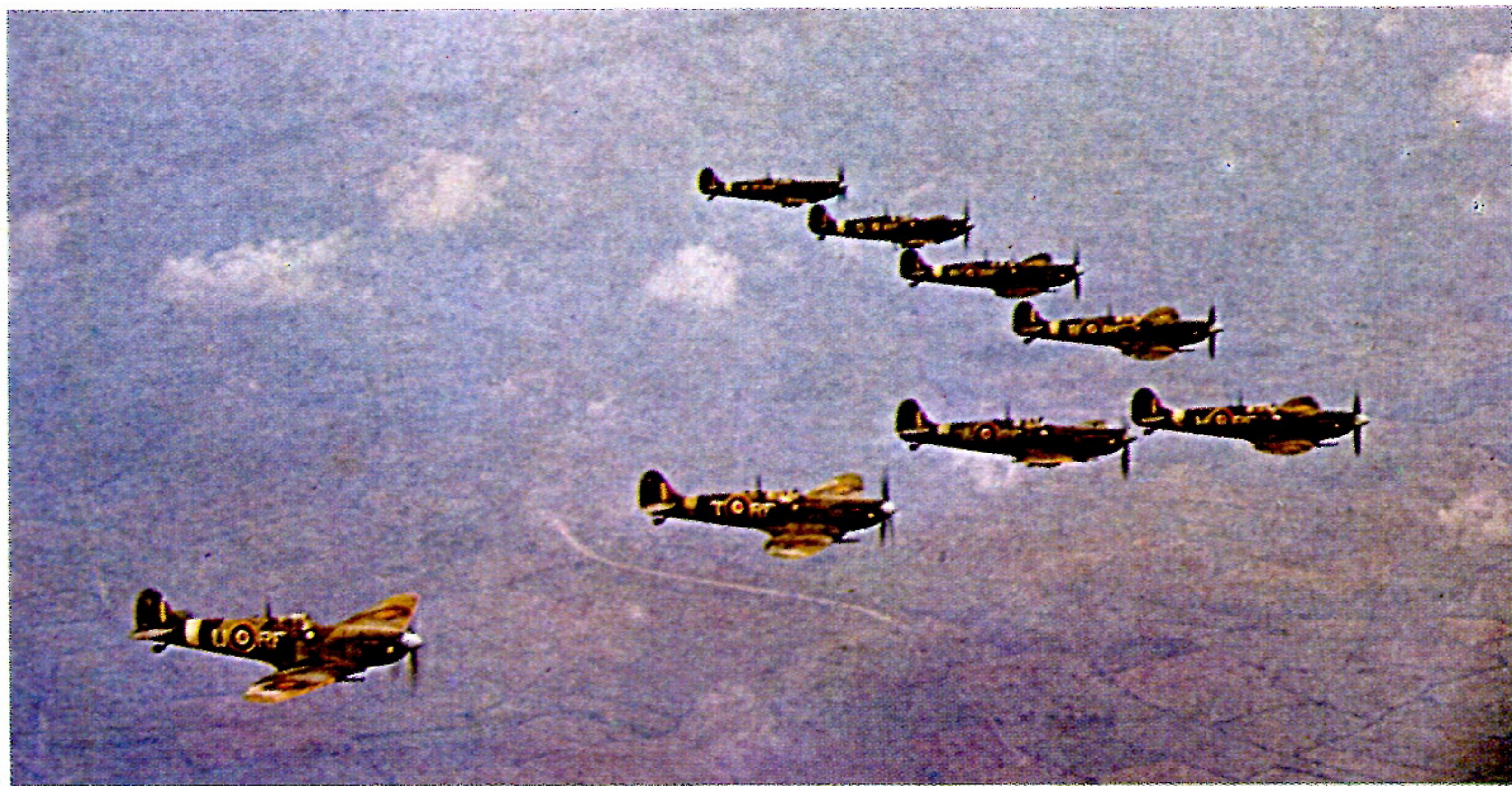
bevelhebbers van juist deze beide Groepen zo totaal van inzicht verschilden over de te volgen tactiek. Park liet zijn squadrons zoveel mogelijk individueel opereren en beperkte zich voornamelijk tot defensieve schermutelingen; omvangrijke luchtgevechten vermeed hij teneinde kostbare vliegtuigen te sparen. Het optreden van zijn Groep 11 kenmerkte zich over het algemeen door een grote beweeglijkheid, waarbij meer op het verrassingselement dan op massale vuurkracht werd gespeculeerd — een tactiek die vooral in augustus, toen sterke Duitse formaties keer op keer door de kustverdediging heen wisten te breken, succes had. Indrukwekkender maar aanzienlijk tijdrovender (Park be-

vochten; op den duur bleek echter Parks meer verdedigende tactiek onder de gegeven omstandigheden de beste resultaten af te werpen.

Intussen bleven de Duitsers doorgaan met hun aanvallen op konvooien en de Britse kustverdediging; voornamelijk 's nachts wierpen zij boven zee mijnen af om de Britse scheepvaart te ontwrichten en de weg voor *Seelöwe* te banen. Nog bleven de acties van de *Luftwaffe* betrekkelijk beperkt, aanvankelijk ook nog nadat Hitler op 16 juli in zijn *Weisung Nr. 16* in het kader van de invasievoorberedingen order had gegeven tot krachtig optreden in de lucht; wisselvallig weer ge-

mentaliteit van de Engelsen, en ook wel komisch — een van de weinige komische aspecten aan deze grimmige episode uit de Engelse geschiedenis, want elke dag en elke nacht vielen er slachtoffers: piloten en grondpersoneel van de vliegvelden, zeelieden, bedieningsmanschappen van de luchtdoel- en zoeklichtbatterijen, radarspecialisten en luchtbeschermingsvrijwilligers. En weerloze burgers: '... duizenden mannen, vrouwen en kinderen kregen voor het eerst van hun leven te lijden onder de verschrikkingen van de totale oorlog... Zoals maar al te normaal werd, waren het steeds de huizen van gewone mensen die werden verwoest, van mensen die het minst in staat waren voor zichzelf op te komen. Voorhands ging het nog om betrekkelijk verspreide 'incidenten' en steeds konden de plaatselijke hulpverleningsdiensten de gevolgen ervan nog aan. En toch schreef eigenlijk iedere bom die viel zijn eigen kleine heldenepos' — aldus Francis Mason, een der meest recente chroniqueurs van de *Battle over Britain*.

De schade aan de Britse kustverdediging bleef relatief beperkt, evenals het verliescijfer van *Fighter Command*; ook lieten de Duitsers in die laatste weken van juli het vitale systeem van radarinstallaties en radioverbindingen vrijwel ongemoeid. Eind juli, begin augustus namen de acties van de *Luftwaffe* echter duidelijk in intensiteit toe. Donderdag 8 augustus gaf aan *Fighter Command* een indruk van wat de Duitsers te bieden hadden. Grote formaties Duitse jagers en stuka's vielen een Brits konvooi van twintig schepen aan dat zich in de Straat van Dover bevond. Dowdings squadrons raakten verwickeld in

Boven: een formatie Spitfires van het 303e Poolse squadron, dat geheel uit vrijwilligers bestond. De Polen, die opereerden vanuit hun basis in Northolt, hadden een belangrijk aandeel in de luchtgevechten boven Engeland.

Geheel rechts: een aanval van Britse jachtvliegtuigen op een Duits konvooi in Het Kanaal. Toen bleek dat Hitler een invasie voorbereidde, gingen de Engelsen zowel scheepsconcentraties in Franse havens als konvooien op zee fel aanvallen.

Rechts: terwijl een zoeklicht door de donkere hemel priemt, klauteren soldaten van de Britse kustverdediging tijdens een van de vele oefeningen met opgeplante bajonet uit hun loopgraaf.

klaagde zich herhaaldelijk hierover, als hij versterkingen had aangevraagd) was de meer op de aanval gerichte tactiek van Leigh-Mallory; deze liet meer squadrons tegelijk opereren, die door middel van een vrij gecompliceerde manoeuvre de langgerekte, zogenaamde *Wing*-formatie, moesten vormen alvorens, gebruikmakend van hun betere bewapening, als het ware door de Duitse aanvalsgolven heen te snijden. Stellig brachten deze *Wings* de *Luftwaffe* zware verliezen toe, maar het bezwaar was dat de Duitsers meer tijd kregen om door te breken, tot boven Londen toe. De meningsverschillen tussen Park en Leigh-Mallory werden soms tot voor het bureau van hun chef, Dowding, uitge-

Rex

durende de tweede helft van juli verhinderde grote operaties — een voordeel voor de Engelsen, die, ofschoon voortdurend tot het uiterste op hun qui-vive, tijd kregen hun defensie enigszins op peil te brengen. Geloofde Hitler nog dat hij Engeland aan de onderhandelingstafel kon krijgen, toen hij op 19 juli zijn 'laatste beroep op het gezond verstand' deed? De tekst van zijn Rijksdagrede liet hij vertalen en afdrucken op miljoenen pamfletten, die de *Luftwaffe* tijdens nachtelijke vluchten boven Engeland uitwierp. Ze werden een prooi van gretige verzamelaars en van vindsters die ze weer aan die verzamelaars doorverkochten en de opbrengst bestemden voor het Britse Rode Kruis. Dit was tekenend voor de

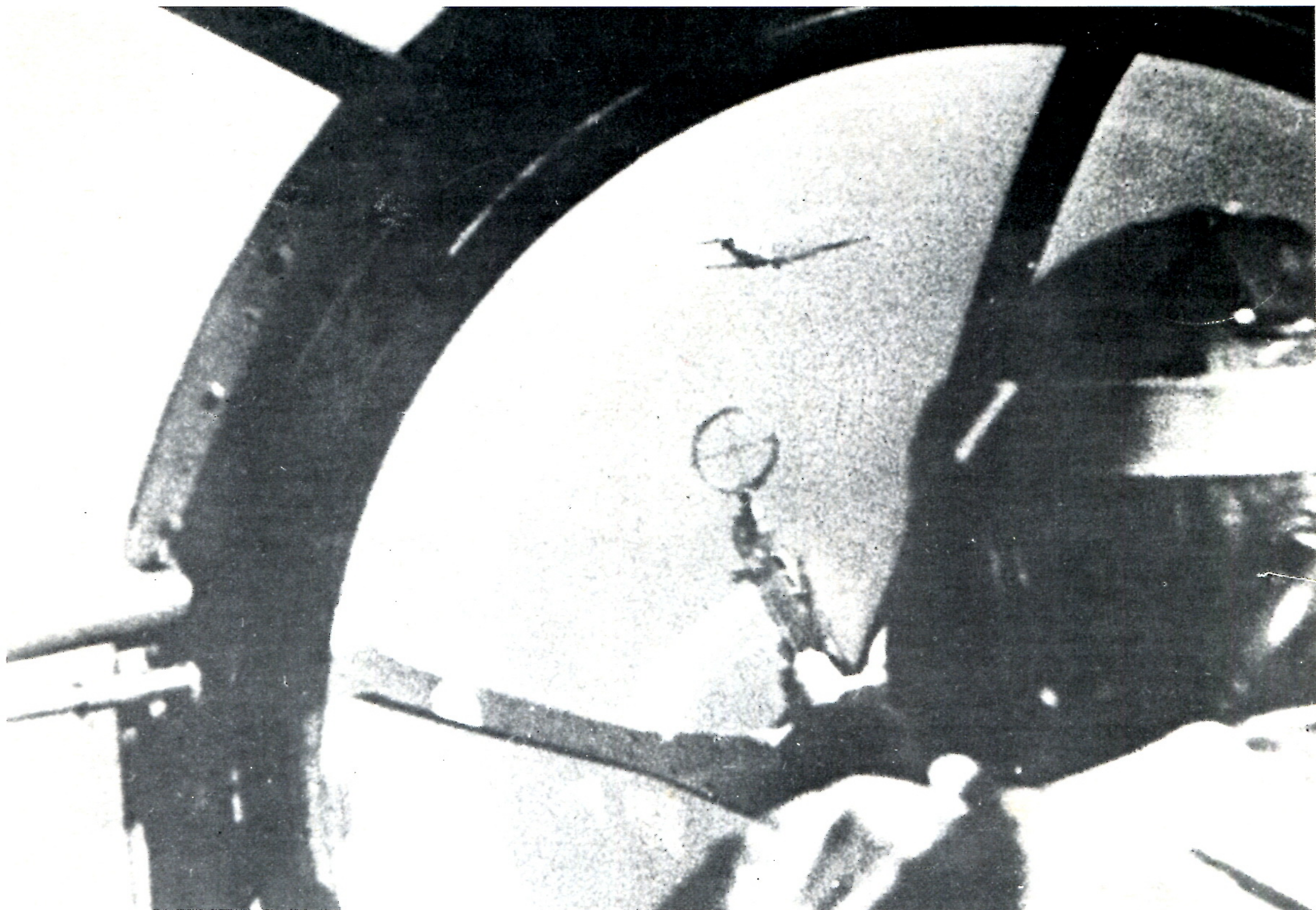
Et. Ciné-Armées

een luchtgevecht waaraan ongeveer 150 toestellen deelnamen; ondanks zware verliezen bestookten de Duitse bommenwerpers tot tweemaal toe het konvooi. Slechts vier schepen liepen, zij het met lichte schade, de haven van Swanage binnen; zeven schepen waren gezonken en de rest had met zware averij elders een vluchthaven moeten zoeken. Tenslotte hadden de Duitse vliegtuigen onder het geweld van de Hurricanes en Spitfires moeten wijken. *Fighter Command* had ongeveer twintig vliegtuigen verspeeld, maar Dowding was niet onvoldaan, want op deze chaotische gevechtsdag had vooral het radarsysteem volledig zijn bruikbaarheid bewezen. Dat gaf vertrouwen.

DE SLAG OM ENGELAND:
FASE II

THEIR FINEST HOUR

HAYE THOMAS
DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

Begin augustus had Dowding een kleine 700 vliegtuigen tot zijn beschikking, voor het merendeel Hurricanes en Spitfires (in een verhouding van twee op één); de vliegtuigfabrieken werkten op volle toeren en de productiecijfers overtroffen zelfs de verwachtingen.

Numeriek was de *Luftwaffe* ver in de meerderheid: ruim 2000 vliegtuigen, ongeveer voor de helft bommenwerpers, stonden gereed om Goerings luchtoffensief volgens plan af te werken. Van de jachtvliegtuigen was de Me-109 zonder enige twijfel het meest geduchte.

Dit eenmotorige eenpersoonstoestel was snel en beschikte over een enorm stijgvormogen. Een zwak punt was echter de actieradius; lan-

ger dan anderhalf uur kon de Me-109 niet in de lucht blijven. Dat gold trouwens voor alle Duitse jagers; wanneer zij de veel tragere bommenwerpereskaders moesten escorteren, konden ze vaak maar gedurende enkele minuten aan luchtgevechten deelnemen alvorens door brandstofgebrek gedwongen te zijn terug te keren; veel jagers haalden dan het vasteland niet meer en stortten in zee neer. Qua bewapening en vuurkracht kon geen Duitse jager tegen de Spitfire op en ook de meer orthodoxe, tragere Hurricane bleek niet zo'n 'aardig toestel om neer te schieten' te zijn als door Duitse vliegers wel spottend werd beweerd; het waren aanvankelijk juist de Hurricanes die de *Luftwaffe* de zwaarste

verliezen toebrachten. Ruim 1000 bommenwerpers had Goering beschikbaar voor de slag om Engeland. Hiervan waren de Dorniers Do-17, om hun slanke vorm wel 'vliegende potloden' genoemd, de meest betrouwbare, ofschoon minder snel dan de eveneens tweemotorige Junkers Ju-88. Een duidelijke mislukking was het optreden van de beruchte stuka-duikbommenwerpers. Ter ondersteuning van de Duitse opmars in Polen en Frankrijk waren de stuka's de onbetwiste kampioenen geweest, schrik aanjagende vogels des verderfs, die gierend op hun prooi doken; ook bij de bombardementen van Warschau en Rotterdam hadden zij een belangrijke rol gespeeld. In de slag om Engeland kwamen

Linkerpagina: een merkwaardige foto, uit de neuskoepel van een Heinkel-111 gemaakt, van een Engelse Spitfire op het moment dat de Brit door een formatie van deze Duitse middelzware bommenwerpers breekt.

Rechts: een opname uit juli 1940: een Duitse luchtaanval op de haven van Dover, waarbij de aanvallende vliegtuigen zwaar gehinderd worden door luchtafweergeschut.

Onder: Air Vice Marshal K. R. Park had het bevel over Groep 11 van 'Fighter Command', die was belast met de verdediging van Zuidoost-Engeland. Hij koos voor defensieve gevechten en vermeed elk massaal treffen.

hun zwakke kanten echter pijnlijk aan het licht. Gecomplioneerde besturing en vooral onvoldoende snelheid als ze uit hun duikvlucht omhoog stegen, maakten hen tot gemakkelijke doelen voor de superieur manoeuvrerende Britse jagers en nog vóór de beslissende fase van de strijd moest Goering wat er van zijn hooggeroemde stuka's over was aan de operaties onttrekken. Bovendien moest hij al vrij spoedig constateren dat de resultaten van zijn op zichzelf gigantische armada bommenwerpers niet aan de gestelde verwachtingen beantwoordden. De betrekkelijk geringe actieradius van de escorterende jagers beperkte ook aanzienlijk het theoretisch veel grotere vliegbereik van de bommen-

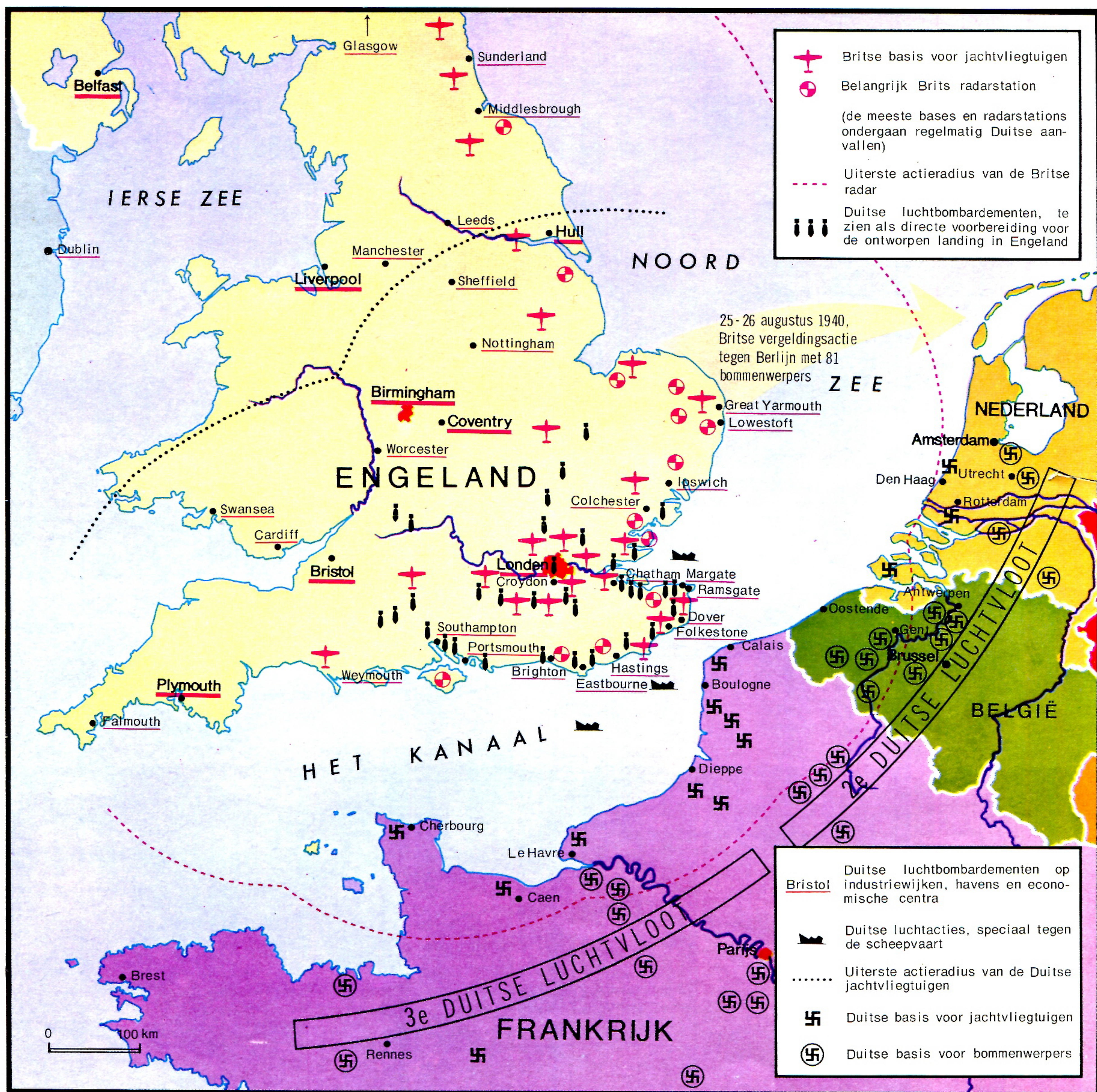
werperformaties, althans overdag — 's nachts was de noodzaak van escorte niet zo urgent. Maar in deze fase van de strijd werden ter wille van de precisie de meeste bombardementsvluchten juist overdag uitgevoerd en was Londen in feite het verste punt dat de Duitse bommenwerpers konden halen. 'Bommenwerpers komen er altijd door' was een stelregel die in de jaren dertig algemeen werd gehuldigd. De Duitsers dachten daar in 1940 nog steeds zo over; het paste geheel in een offensieve conceptie dat de Duitse vliegtuigindustrie zich voornamelijk op de productie van bommenwerpers en in veel geringere mate op die van jagers concentreerde. Intussen was echter in de praktijk al gebleken

dat bommenwerpers bepaald niet zo onkwetsbaar waren en wel degelijk konden worden tegengehouden door een efficiënt georganiseerd luchtverdedigingssysteem. De Engelsen, in dit stadium uiteraard veel meer defensief ingesteld, hadden die les ter harte genomen en prioriteit gegeven aan de vervaardiging van zoveel mogelijk jachtvliegtuigen, in het bijzonder van Spitfires. Hun verliezen waren groot, maar die van de Duitsers waren veel groter. Het waren vooral bommenwerpers die de Duitsers verloren, wat betekende dat juist aan de stootkracht waaraan zij in deze beslissende weken van hun offensief zoveel waarde hechtten, ernstig afbreuk werd gedaan. Niemand zal willen afdingen op de boven-

menselijke prestaties die de vliegers van *Fighter Command* hebben geleverd in die onwezenlijke augustusweken van 1940. 'Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few' — aldus het onvertaaltbare eerbetoon van Churchill, in een Lagerhuisrede terugblikkend op de *Battle of Britain*. Een zin die eigenlijk al klassiek was op het moment dat hij werd uitgesproken en die als motto voor de luchtslag om Engeland zijn waarde zal blijven behouden. Te gemakkelijk echter vertroebelt dit staaltje van Churchills onovertroffen redenaarstalent het uitzicht op een aantal nuchtere feiten die in een eerlijke beoordeling van deze oorlogsepisode niet over het hoofd mogen worden gezien. Zo

moet worden vastgesteld dat de strijd aanzienlijk minder ongelijk was dan in sommige beschrijvingen wel wordt voorgesteld. Zeker, de *Luftwaffe* in haar totaliteit was numeriek veruit de meerdere van de RAF, maar getallen zijn niet de enige factoren die beslissend waren voor de uitslag van de gevechten. Een van de belangrijkste voordelen waarvan de Engelsen konden profiteren was de omstandigheid dat ze boven eigen terrein opereerden: ze zaten 'in de finale', inderdaad, en ze speelden een 'thuiswedstrijd'. Dit betekende niet alleen dat zij hun eigen land verdedigden en, om de beeldspraak aan te houden, 'voor eigen publiek speelden'; het betekende ook dat een neergeschoten Spitfire of Hurricane

lang niet altijd noodzakelijk een verliespost was. Vaak waren de toestellen herstelbaar, en zelfs 'total losses' (dat gold evenzeer voor neergestorte Duitse vliegtuigen!) hadden nog een zekere schrootwaarde. Als een piloot zich met zijn parachute had weten te redden en ongedeerd was gebleven, kon hij soms binnen enkele uren al opnieuw worden ingezet. Was hij niet al te zwaar gewond, dan duurde het langer voor hij weer kon vliegen, maar hij bleef voor actieve dienst beschikbaar, in tegenstelling tot *Luftwaffe*-bemanningen die levend in Engeland aan de grond kwamen; voor hen was vanaf dat moment de oorlog definitief afgelopen. De vliegers van *Fighter Command* behoefden

Rechts: een van de beroemdste vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog, de Spitfire, die in de Slag om Engeland een beslissende rol speelde. Aan het embleem op de neus is te zien dat dit een machine is van het Poolse RAF-squadron.

Rechts: een groep Messerschmitts-110 boven het Zuidengelse landschap. Deze vliegtuigen escorteerden vaak de Duitse bommenwerpers op hun tochten naar Engeland.

Links: deze kaart geeft een goed beeld van de massale wijze waarop Duitsland trachtte Engeland murw te maken voor de voorgenomen invasie — een poging die geheel mislukte.

zich bovendien vrijwel nooit zorgen te maken over hun actieradius: de af te leggen afstanden waren kort en de luchtgevechten altijd van beperkte duur, zodat verscheidene vluchten per dag konden worden uitgevoerd, wat de numerieke achterstand ten dele ophief en aan de reële krachtsverhouding een ander cachet gaf dan het Duitse overwicht op het eerste gezicht zou doen vermoeden. Dan was er het snel en efficiënt functionerende Britse alarmeringssysteem, dat enorm tijdbesparend werkte en tevens *Fighter Command* in staat stelde af te zien van veel kostbare verkenning- en patrouilleactiviteit. Ook waren de Britse gronddiensten voortreffelijk georganiseerd. Van onschatbare waarde was de *ground control*, de mogelijkheid vanaf de grond de operaties in de lucht te leiden. Duitse piloten die na een actie op hun bases terugkeerden, vertelden hoe zij in hun koptelefoons voortdurend Engelse stemmen opvingen die de RAF-squadrons als het ware naar hun doelen praatten. Stemmen van onzichtbare registrateurs die steeds een volledig overzicht van de strijd hadden en in staat waren hun toestellen telkens op het juiste moment naar de bedreigde punten te dirigeren.

De Duitse methode was dat aanvalsschema's steeds van tevoren op de basis werden uitgewerkt; wanneer de vliegers eenmaal waren opgestegen, waren zij geheel op zichzelf aangewezen en moesten zij strikt volgens deze schema's hun opdrachten uitvoeren.

In de flexibiliteit van hun afweer waren de Engelsen de Duitsers duidelijk een slag voor. Snelle verbindingen gaven de door radar of visuele waarneming verkregen inlichtingen over naderende vijandelijke vliegtuigen door aan centrale punten. Een van de belangrijkste was het hoofdkwartier van Groep 11, gevestigd in Uxbridge in het graafschap Middlesex, ten westen van Londen. Hier bevond zich, vijftien meter onder de grond, een bomvrije staf-operatiekamer: een theaterachtige ruimte met in het midden de zogenaamde *plot*-tafel, bedekt met een reusachtige kaart van het operatiegebied, waarop door middel van gekleurde schijven de posities van eigen en vijandelijke formaties waren aangegeven. Vanaf een balkon konden officieren die posities waarnemen, nader uitwerken en met de daaraan aangepaste tactiek aan hun verbindingsdiensten doorgeven. Via ondergrondse telefoonlijnen kwamen duizenden meldingen binnen, die eerst werden gesorteerd en vervolgens doorgegeven aan de '*plotters*'. Als zwijgende croupiers schoven zij hun schijven

over de tafel, terwijl op een groot wandpaneel door een systeem van lichtjes werd aangegeven welke squadrons op een bepaald ogenblik beschikbaar, paraat, startklaar of in actie waren. Tevens werd vanuit dit centrum het vuur van de luchtafweerbatterijen geleid.

Als de Duitsers het belang van de Britse radarketen en van het hele observatie- en waarschuwingssysteem eerder hadden onderkend en primair hun aanvallen hierop hadden gericht, waren zij er wellicht in geslaagd Englands luchtverdediging te ontwrichten, want het was in deze centra, diep onder de grond, dat de uitslag van de *Battle of Britain* in niet geringe mate werd bepaald.

Tot begin augustus had de *Luftwaffe* haar activiteit voornamelijk geconcentreerd op de Britse scheepvaart in Het Kanaal en op een aantal havenplaatsen. Geheel in overeenstemming met Hitlers *Weisung Nr. 17* van 1 augustus, waarin de 'verscherpte luchtoorlog' werd afgekondigd, gaf Goering op 6 augustus tijdens een conferentie met zijn onderbevelhebbers in Karinhall opdracht de druk op Engeland zelf te vergroten, de aanvallen uit te breiden en alles in gereedheid te brengen voor *Adlerangriff*. Dit offensief — de genadeslag voor de RAF naar Goering verwachtte — zou op 10 augustus moeten beginnen; slecht vliegweer dwong tot uitstel, maar toen op de twaalfde de vooruitzichten gunstiger

Fox Photos

leken, aarzelde Goering geen moment en gelastte hij dat de eerste grote aanval de volgende dag moest worden uitgevoerd.

Adlertag begon niet best voor de Duitsers. Weer hingen zware regenwolken boven Het Kanaal, zodat op het allerlaatste ogenblik order werd gegeven te wachten tot de middag. Voor tal van eenheden kwam die order te laat, omdat hun vliegtuigen al waren opgestegen. Een chaotische toestand ontstond. Bommenwerpers stegen op zonder het vereiste jagerescorte. Jagers cirkelden boven de Franse kust, vergeefs wachtend op de formaties van telkens vijftig of meer bommenwerpers die zij moesten vergezellen. 's Middags toen het weer inderdaad opklaarde, verliep de coördinatie beter. Heel Zuid- en Oost-Engeland werd het toneel van hevige luchtgevechten en op tal van plaatsen werden zware bombardementen uitgevoerd. Door de verhoogde vijandelijke activiteit van de vorige dagen was *Fighter Command* echter volledig paraat en al konden niet alle Duitse formaties tijdig worden onderschept, toch was aan het einde van de dag de uitslag van de gevechten niet ongunstig voor de Engelsen. Ondanks het feit dat de *Luftwaffe* bijna 1500 vluchten uitvoerde, was de schade aan de Britse kustverdediging beperkt gebleven en waren maar zeer weinig vitale doelen geraakt. Ten dele was dit een gevolg van een te grote spreiding van de Duitse aanvallen, ten dele ook van de omstandigheid dat bij de keuze van de doelen was uitgegaan van onjuiste interpretaties van inlichtings- en verkenningssrapporten. Verscheidene Britse vliegvelden werden beschadigd, sommige zelfs zwaar, maar het waren niet de bases van *Fighter Command* die uitgeschakeld werden. Goerings hoop de Britse luchtverdediging in één grote klap te kunnen vernietigen had een geduchte knauw gekregen! Hij bleef echter de kracht van *Fighter Command* onderschatten, zoals hij sinds half juli steeds had gedaan.

Op donderdag 15 augustus volgde opnieuw een grootscheepse Duitse aanval, nu over een veel breder front, want Goering had opdracht gegeven ook de in Noorwegen en Denemarken gestationeerde *Luftflotte 5* in actie te laten komen. Ervan uitgaande dat het merendeel der Britse jagers zich in het immers veel meer bedreigde zuidoosten van Engeland zou ophouden, meende hij zijn gebrekkiger beschermde bommenwerpers van *Luftflotte 5* ongestraft een aanval op Noord-Engeland te kunnen laten uitvoeren. Ongeveer 150 vliegtuigen werden hier ingezet, die om de langere afstand te overbruggen (maar ten koste van hun bewapening), waren uitgerust met extra-brandstoftanks. Voornaamste doelen waren fabrieken en bases in de buurt van Newcastle. De actie werd een absolute mislukking, want niet alleen hadden de Britse radarstations de Duitsers al op vele mijlen uit de kust gepeild, maar in tegenstelling tot Goerings prognose werden zij bovendien wel degelijk opgewacht en succesvol onderschept door jagers van Groep 13. Nooit in de hele *Battle of Britain* hadden de Engelse jachtvliegers het zo gemakkelijk: zonder zelf een toestel te verliezen schoten ze vijftien aanvallende Duitse vliegtuigen neer.

In het zuiden kregen de Engelsen het veel zwaarder te verduren. Formaties van de

Luftflotten 2 en *3* voerden die dag bijna 1800 vluchten uit. Op verscheidene plaatsen wisten zij door te breken en massaler dan op 13 augustus vielen de bommenwerpers vliegvelden en RAF-grondinstallaties aan; de luchtgevechten waren van een ongekende hevigheid. Aan het eind van de dag was echter duidelijk dat Dowdings *Fighter Command* ook deze beproeving had doorstaan en dat de Duitsers opnieuw veel kostbare energie hadden verspild met aanvallen op minder vitale doelen, terwijl ze, bij gebrek aan nauwkeurige inlichtingen, de belangrijkste Britse jagerbases niet hadden weten te vinden. Stellig, zware schade was toegebracht aan het vliegveld Croydon en onmiddellijke omgeving (het was

bevochten: in zes dagen had hij ruim 250 vliegtuigen verloren. Slecht vliegweer verhinderde grootscheepse acties in de week van 19 tot 24 augustus. Intussen herzag Goering zijn strategie. Tijdens een stafbespreking op 19 augustus besloot hij dat de bommenwerperformaties van de *Luftflotten 2* en *3* nog krachtiger en hechter door jachteskaders moesten worden geëscorteerd dan tot dusverre het geval was geweest. Vrijwel alle beschikbare Me-109's, ook die van *Luftflotte 5*, werden nu langs de Kanaalkust gestationeerd; massaal optredend zouden zij, althans overdag, een doorbraak moeten forceren voor de nu relatief zwakkere bommenwerperformaties. Goering zag hierbij over het hoofd dat het in de

de eerste maal dat een deel van Groot-Londen een omvangrijk bombardement te verduren kreeg), maar de Britse luchtverdediging als zodanig was hierdoor niet aangetast. Op die vijftiende augustus, 'Zwarte donderdag' voor de Duitsers, verloor de *Luftwaffe* vijfenzeventig toestellen, de RAF vierendertig. Maar *Adlerangriff* was nog niet voorbij. Nog hoopte Goering de Britse defensie te kunnen breken en inderdaad slaagden *Luftwaffe*-formaties er de volgende dagen in een aantal bases van *Fighter Command* te vernielen, terwijl ook enige radarstations tijdelijk werden uitgeschakeld. Maar ook aan het einde van de kritieke zondag 18 augustus had Goering zijn vurig begeerde superioriteit in de lucht niet

afgelopen weken juist de individueel opererende Messerschmitts waren geweest die betrekkelijk veel schade aan Britse doelen hadden toegebracht en dat een optreden volgens nog straffere aanvalsschema's de beweeglijkheid van de *Luftwaffe* (toch al een zwak punt!) en daarmee op den duur haar effectief vermogen niet ten goede zou komen. *Luftflotte 2* zou zich vooral concentreren op de bases van *Fighter Command*, terwijl *Luftflotte 3* tot taak kreeg nachtelijke bombardementsvluchten uit te voeren; in het kiezen van hun doelen werden de bevelhebbers zoveel mogelijk vrijgelaten, maar voor aanvallen op Londen en Liverpool zou Goering zelf de opdracht geven.

Links: doodvermoeide Engelse jachtvliegers, 'stand-by' naast hun machines, genieten van een van de zeldzame momenten van rust.

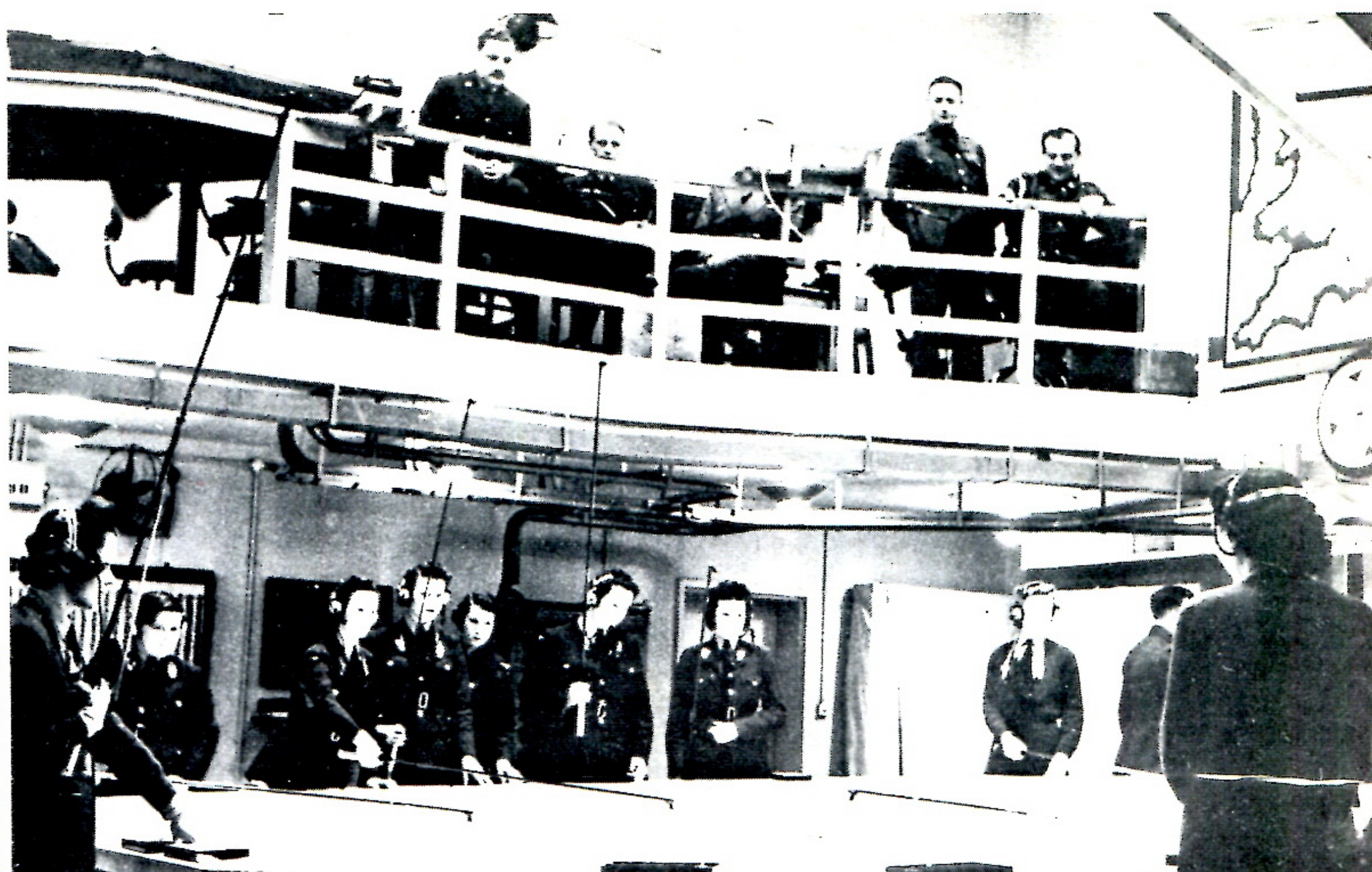
Rechts: de kracht van de Britse verdediging lag in een goed geleid communicatiesysteem, waardoor de vliegers tijdens de acties door 'plot'-centrales naar hun doel werden gepraat.

Rechtsmidden: een spectaculaire foto van de ondergang van een Heinkel-111, tijdens een gevecht boven Engeland in brand geschoten.

Rechtsonder: vliegtuigwrakken waren in Engeland zo'n alledaags verschijnsel, dat de boeren er tenslotte gewoon omheen ploegden.

Van 24 augustus af brak boven Zuid-Engeland de hel in volle hevigheid los en het was vooral Parks Group 11 die het moest ontgelden. De ene vloedgolf van aanvallen volgde op de andere ook in het donker van de nacht gingen de Duitse bommenwerpers schijnbaar moeiteloos door met hun vernietigingsopdracht. Park kwam in grote moeilijkheden te verkeren. Iedere dag opnieuw was hij er niet zeker van welke vliegvelden hij 's avonds nog tot zijn beschikking zou hebben en voortdurend moest hij voorzieningen treffen om nieuwe, zo egaal mogelijke, graskvelden te vinden voor zijn Spitfires en Hurricanes. De Britse verliezen waren aanzienlijk. Verloren gegane vliegtuigen konden worden vervangen door nieuwe, maar nijpender werd het verlies van steeds meer ervaren vliegers. Gelegenheid en vooral tijd ontbraken voor een behoorlijke training en tal van jonge vliegers kregen veel te snel hun vuurdoop. In deze periode begonnen de Engelsen op grote schaal buitenlandse vliegers in hun squadrons op te nemen. Fransen, Tsjechen en vooral Polen werden ingezet; de taalproblemen waren aanvankelijk legio, maar van lieverlede raakten ook deze bondgenoten ingespeeld. Als ze daar tenminste aan toe kwamen, want de gemiddelde levensduur van jachtvliegers werd steeds korter en vermoeidheid en spanning gingen in toenemende mate hun tol eisen. Park bleef echter volharden bij zijn defensieve tactiek: slechts bommenwerpers werden aangevallen, maar luchtgevechten met de snelle Messerschmitts werden vermeden. Teneinde vernietiging op de grond te voorkomen, hield hij zijn squadrons zoveel mogelijk in de lucht, maar het parool bleef de tegenstander te ontwijken. De bases van *Fighter Command* kregen het zwaar te verduren, maar het alarmeringssysteem bleef gelukkig redelijk intact, ook doordat de *Luftwaffe* haar activiteit meer tegen industrie centra ging richten.

De meest kritieke periode in de *Battle of Britain* was voor Engeland die van 24 augustus tot 7 september. 'Zeeleeuw' lag op de loer en 'Adelaar' probeerde uit alle macht een pad voor hem te banen. Uitputting, fysieke uitputting, bedreigde *Fighter Command* meer dan materieel gebrek, ofschoon ook het verlies aan vliegtuigen geducht ging meetellen. Een van Dowdings piloten schreef: 'We waren aan ons eind. We waren zelfs te moe om nog dronken te worden...' 'Their finest hour', had Churchill voorspeld. Voor te velen was was het hun laatste uur.

Imperial War Museum

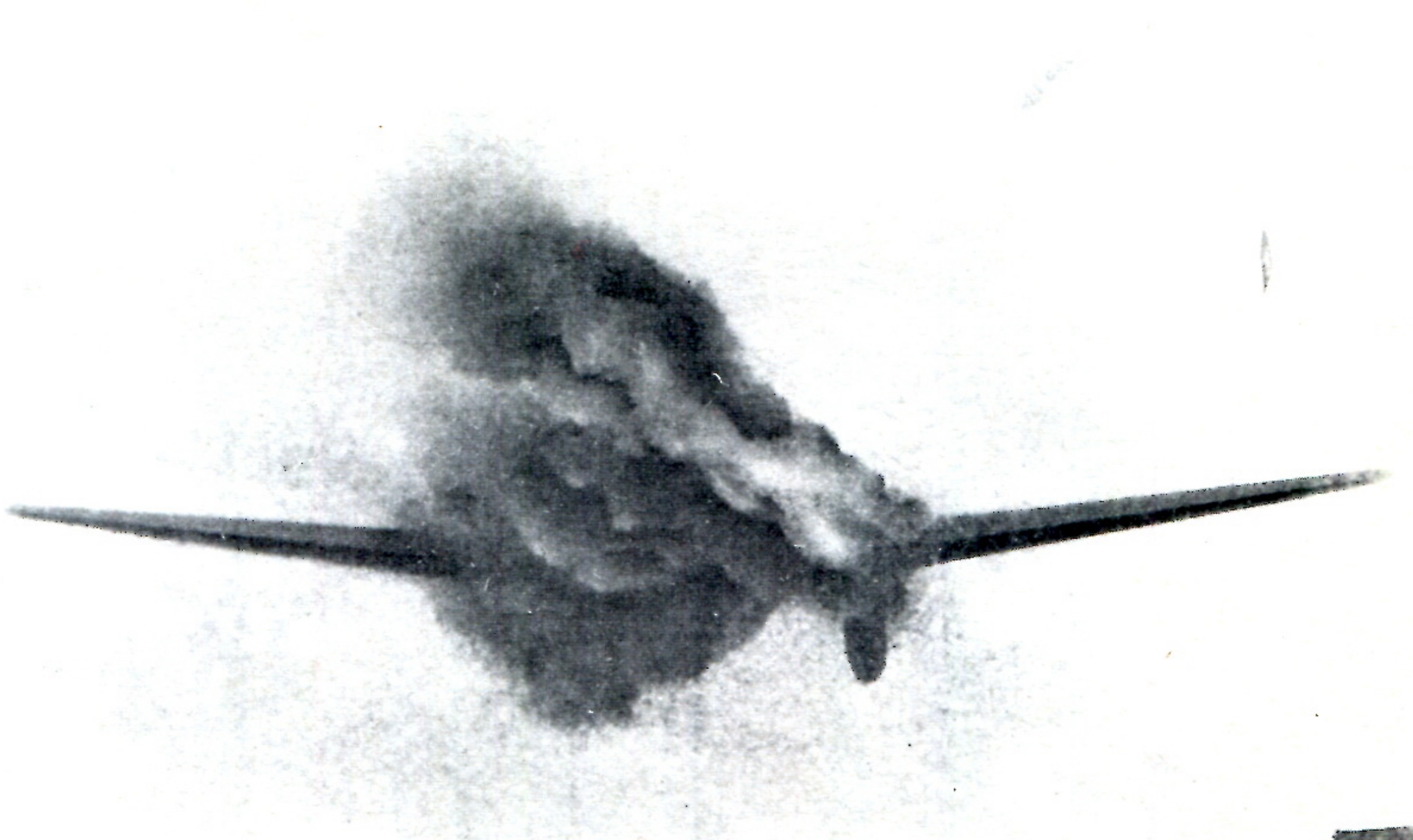
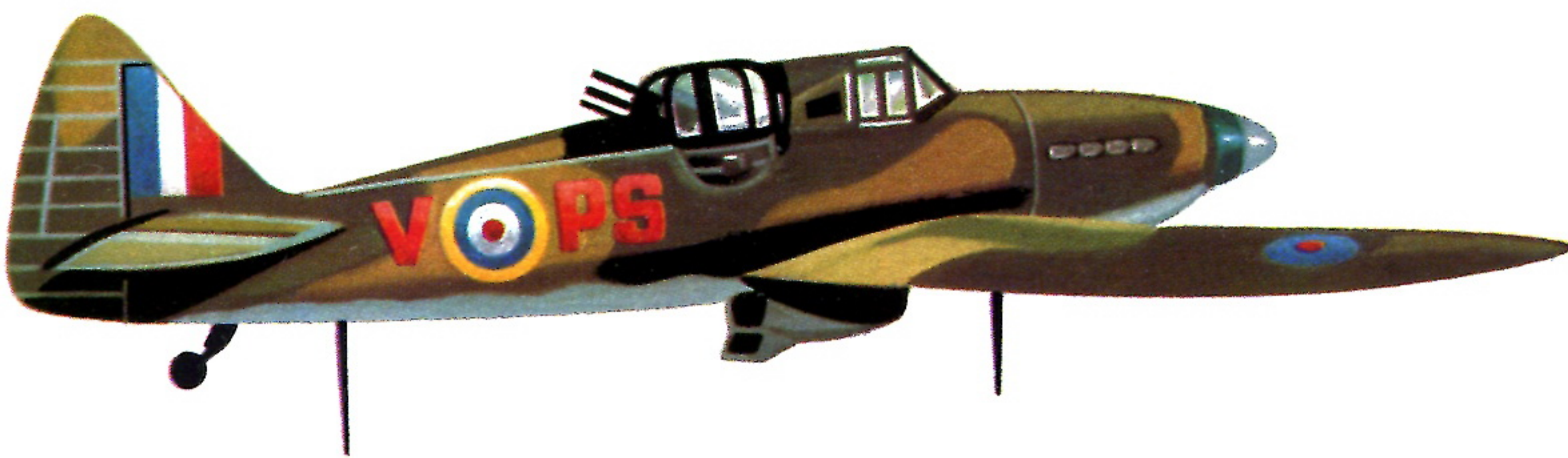

Foto-archief Spaarnestad

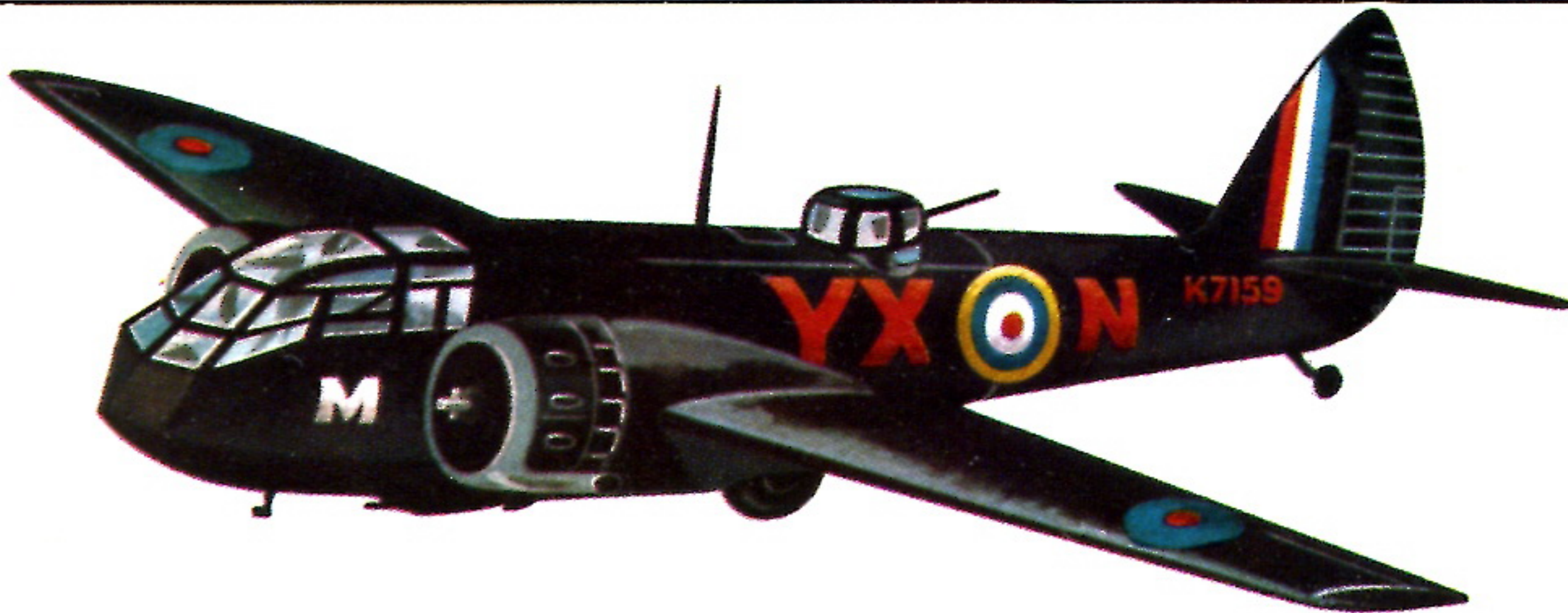

Rex

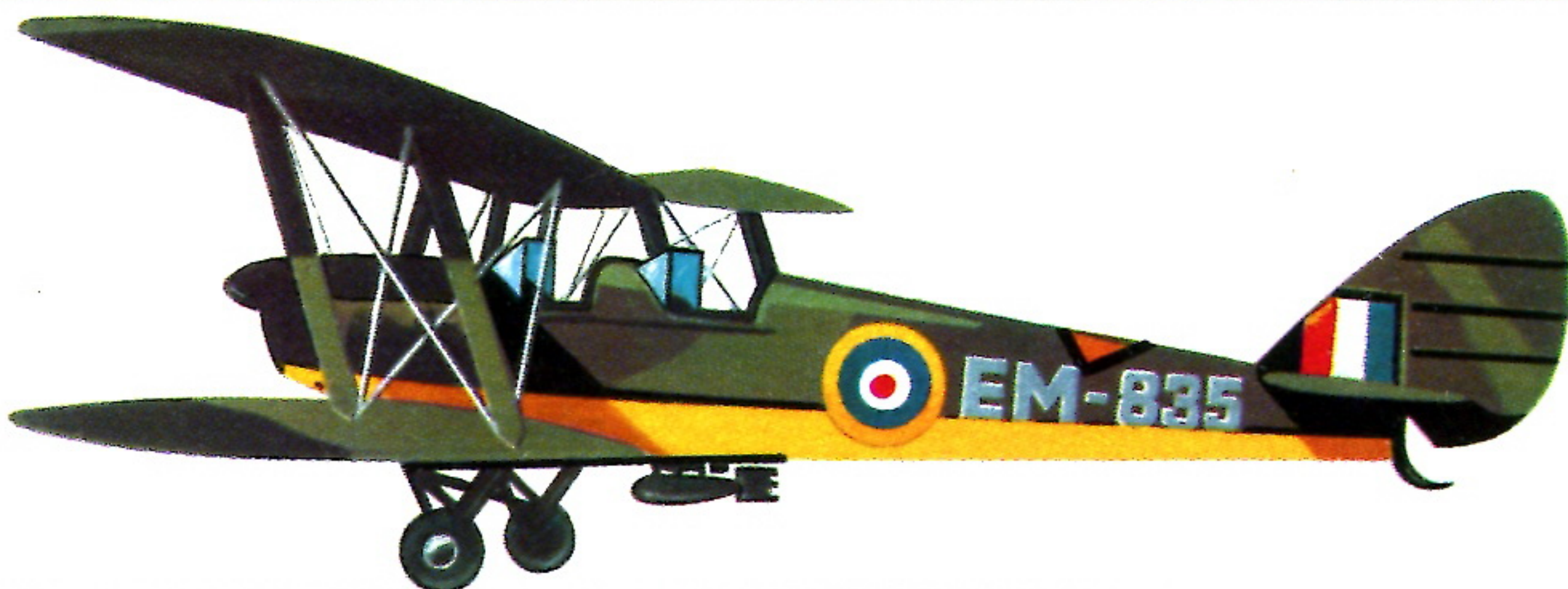

VLEIETUIGTYPEN UIT DE SLAG OM ENGELAND

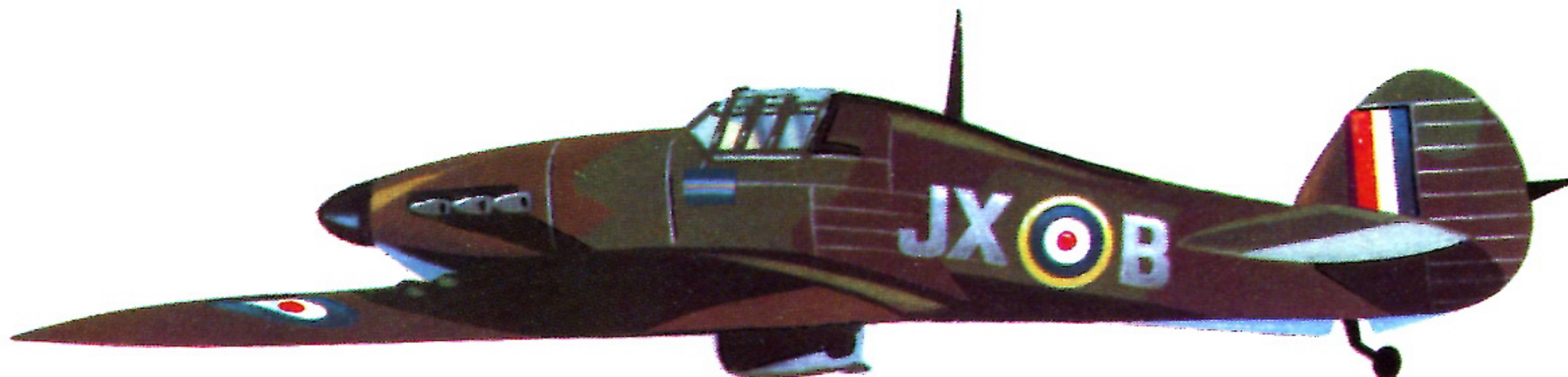
De Boulton-Paul 'Defiant' was een jager met een bemanning van twee koppen: de vlieger en een boordschutter, die beschikte over een zeer wendbare, hydraulische geschutkoepel waarin vier machinegeweren waren gemonteerd.

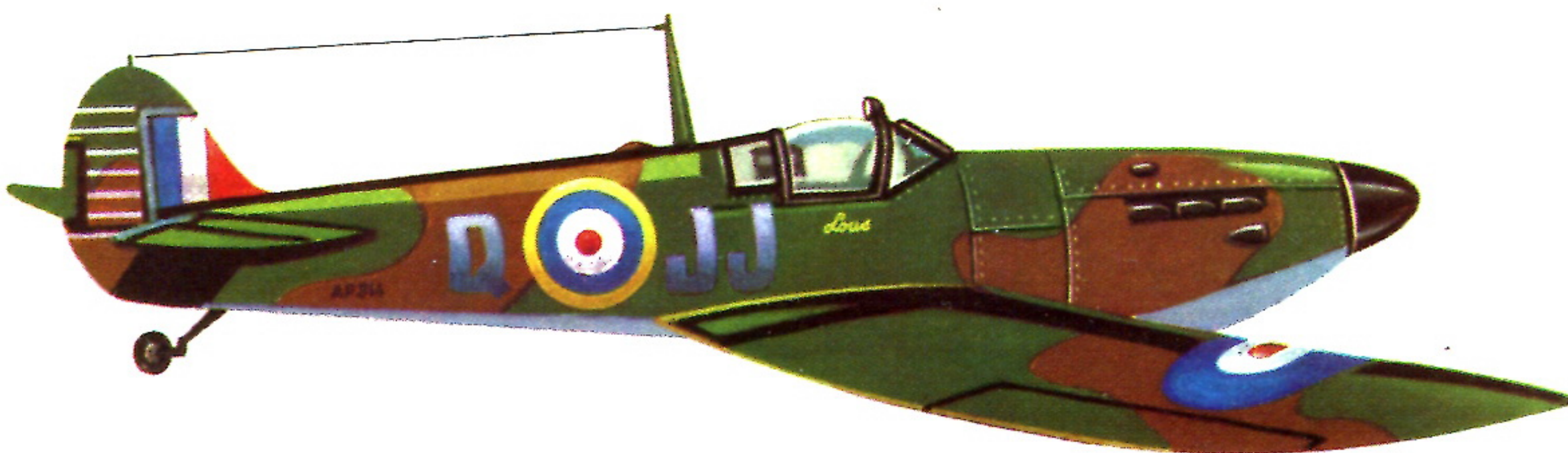
De Bristol Blenheim 1F was oorspronkelijk een bommenwerper, maar werd later omgebouwd tot lange-afstandsjager. De machine was aanvankelijk erg kwetsbaar, hetgeen echter verminderde toen ze bepantsering kreeg en voorzien werd van zelfdichtende benzinetanks en radarapparatuur. Als nachtjager speelde de Blenheim later een belangrijke rol.

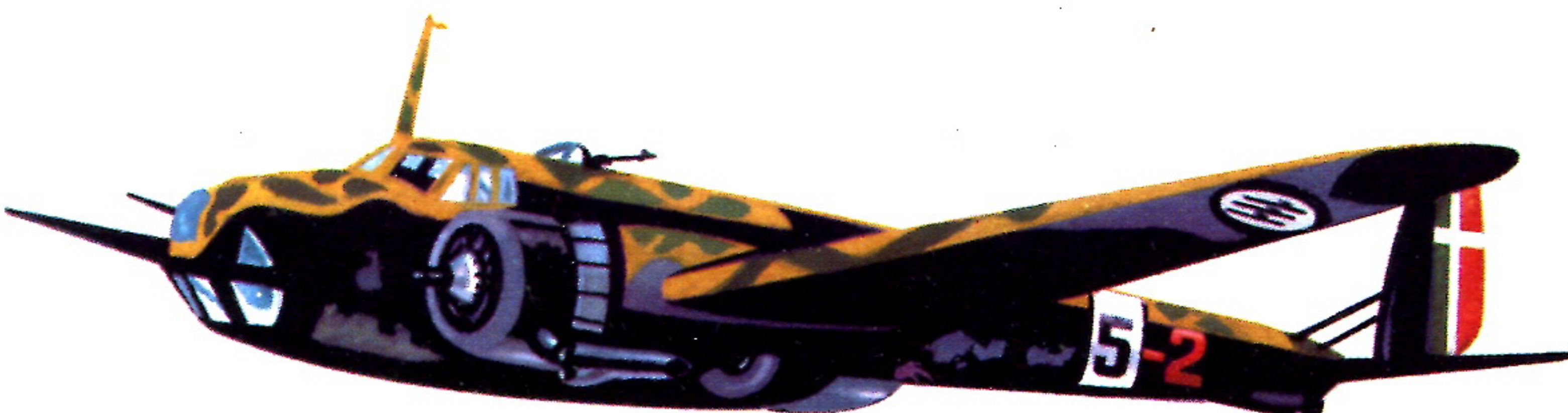
Toen Engeland na de val van Frankrijk moest rekenen op een Duitse invasie, werd alles wat op een wapen leek, geschikt gemaakt om die dreiging het hoofd te bieden. Ook deze, de Havilland 'Tiger Moth', een leskist die voor een deel uit doek was gemaakt. Het vliegtuig werd 'omgebouwd' tot bommenwerper, waartoe Engelse constructeurs onder de romp bommetjes monteerden.

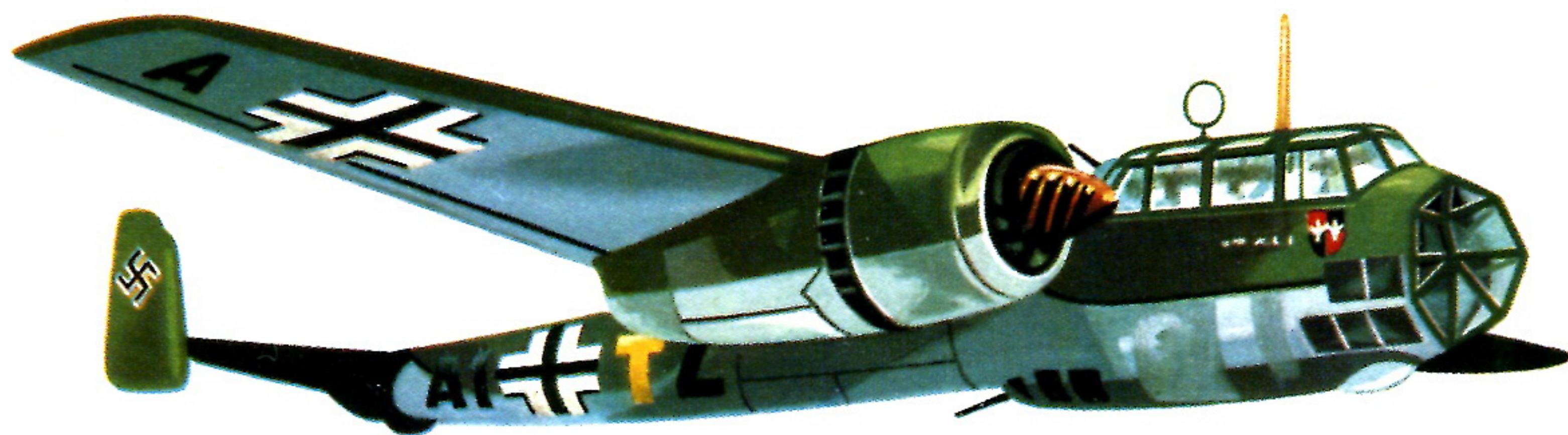
De Hawker 'Hurricane', in 1934 ontworpen, was het vliegtuig dat in de Slag om Engeland de eerste klap opving doordat de Spitfires nog niet beschikbaar waren. Tegen de Me-109E was de Hurricane niet opgewassen, behalve in gevechten op geringe hoogte. Maar later bewees het toestel met zijn acht machinegeweren goede diensten bij het onderscheppen van bommenwerpers.

De Vickers Supermarine 'Spitfire' kwam voort uit de zeer snelle watervliegtuigen waarmee de Britten voor de oorlog meedongen naar de Schneider Trofee. De machine was dus eigenlijk een gelukkige combinatie van een jacht- en een racevliegtuig. Uitgerust met acht machinegeweren, werd deze jager de meest gevreesde tegenstander van de vliegers van de 'Luftwaffe'.

In oktober 1940 kwam Mussolini de 'Luftwaffe' te hulp, hetgeen meer een politiek gebaar was dan een versterking van de Duitse luchtmacht. Voornaamste troef van de Italianen was de Fiat BR-20 'Cigogna', een middelzware bommenwerper die van België uit overdag en ook 's nachts tegen Engeland opereerde. In 1941 hield de Italiaanse steun op.

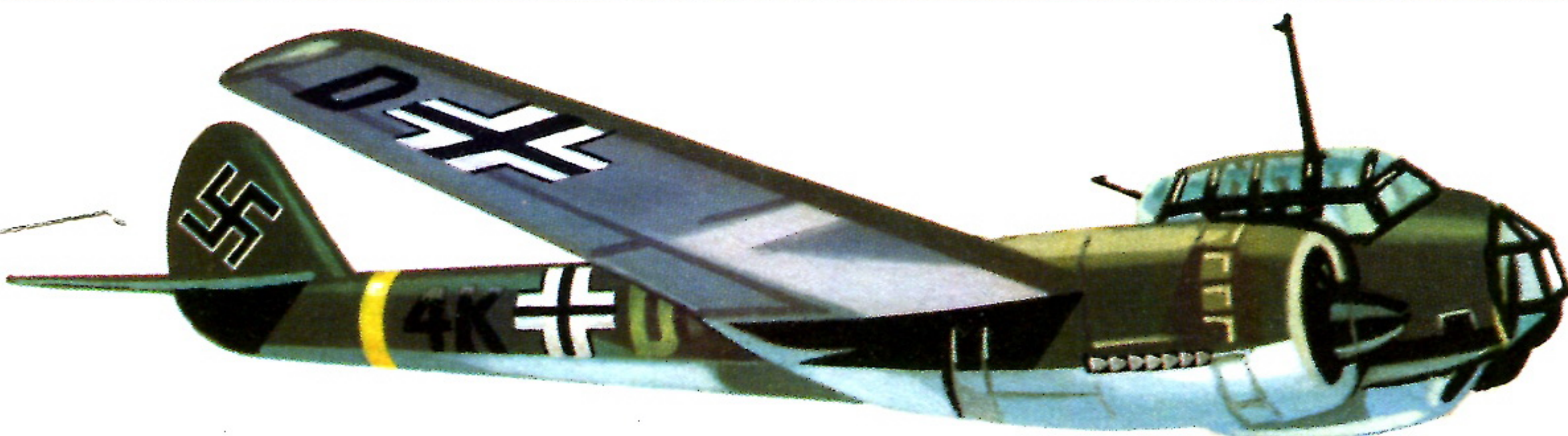
De tweemotorige Dornier Do-17 had een bemanning van vier personen en kon zich door zijn snelheid meestal veilig stellen voor Britse jagers. Kwam het tot een treffen, dan bestookte men de tegenstander niet alleen met machinegeweren, maar wierp men ook handgranaten af. Het liefst vloog de Do-17 laag boven de grond, waardoor hij vaak niet werd opgemerkt.

De Heinkel He-111 was een middelzware Duitse bommenwerper, die met zijn 380 km per uur net niet snel genoeg was om de Britse jagers te ontwijken en een veelbegeerde prooi was, ondanks de vijf mitrailleurs die over de machine verspreid zaten. Door de vele ramen was de bemanning erg kwetsbaar, vooral de schutter in de onderste gondel. Later kreeg men enige bepantsering.

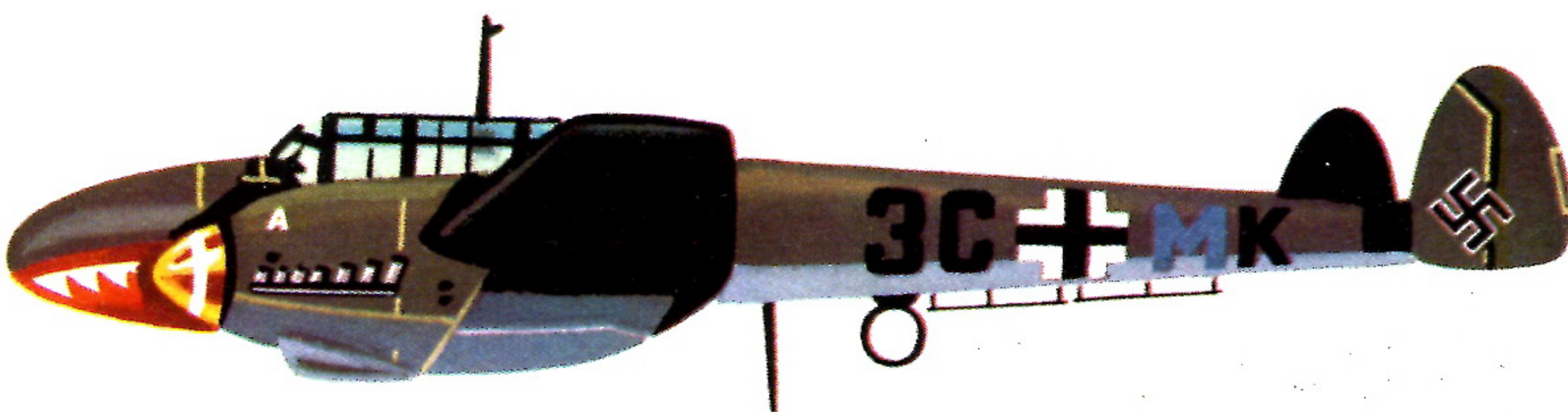
Goering had de Junkers Ju-87, de gevreesde 'stuka' uit de veldtochten in Polen en in West-Europa, bestemd als belangrijkste wapen in de strijd om het Britse luchtruim. Maar toen deze machines in contact kwamen met tegenstanders als de Hurricane en de Spitfire, bleek hoe kwetsbaar ze waren. Ze werden daarom vrij snel teruggetrokken en elders ingezet.

Ook de Junkers Ju-88, een middelzware bommenwerper met veel glas (dat later met pantserplaten afgeschermd moest worden), leed tegen de Britse jagers gevoelige verliezen en kon eigenlijk alleen ontkomen aan de Blenheim. Omdat het vliegtuig aanvankelijk was bedoeld als duikbommenwerper, had men onder de vleugels duikremkleppen gemonteerd.

Pluspunten van de Messerschmitt Bf-109E, een eenmotorige jager met twee 20 mm-kanonnen en twee 7.9 mm-machinegeweren, waren de hoge horizontale en de klimsnelheid en het feit dat de machine onverwacht in een steile duikvlucht kon gaan. Nadelen daarentegen waren de geringe actieradius en de plaats van de brandstoftank vlak achter de cockpit, hetgeen vele vliegers fataal werd.

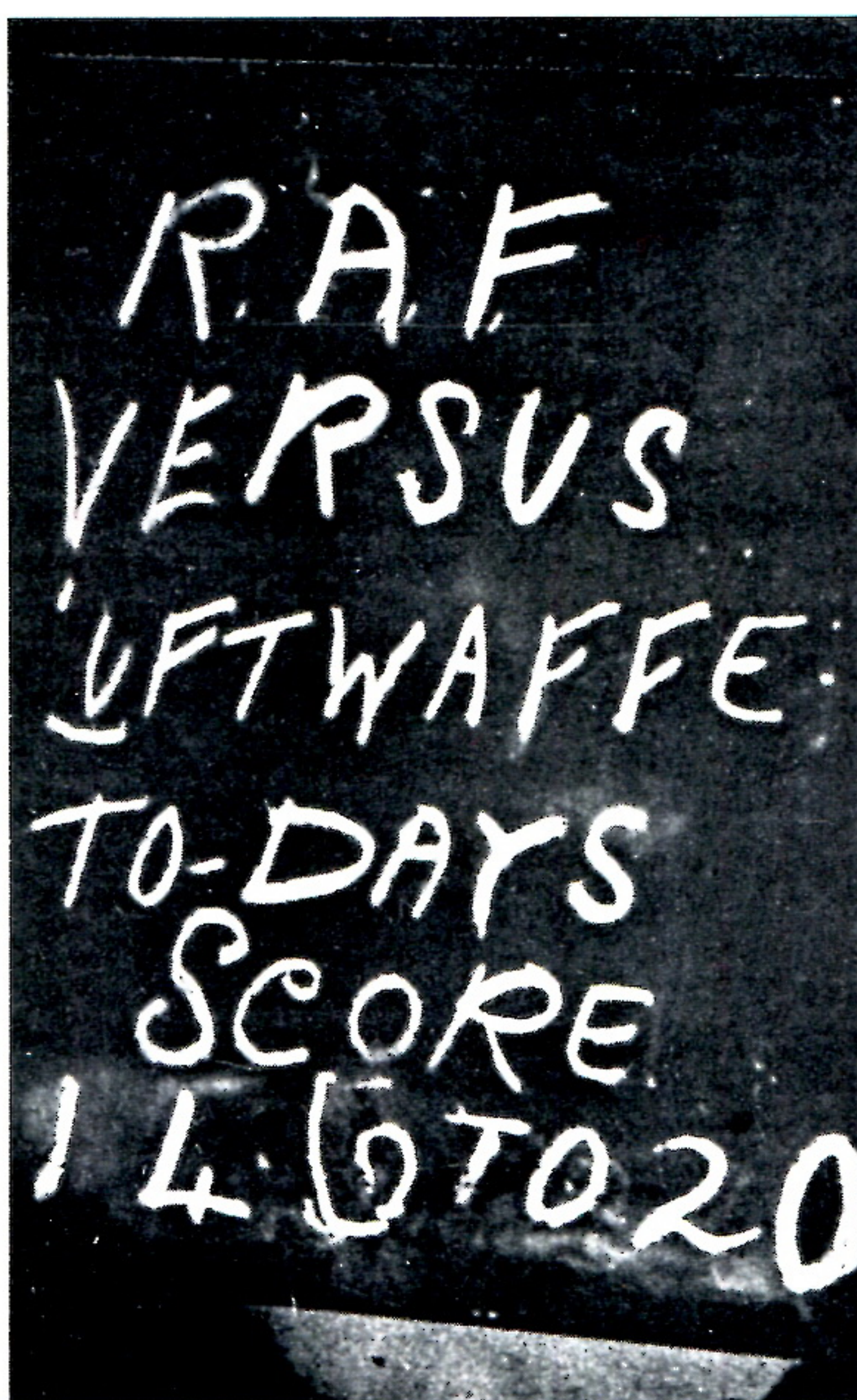
Ook de Messerschmitt Bf-110, een jager met grote voorwaartse vuurkracht (twee kanonnen en vier machinegeweren), had enige nadelen, onder andere de geringe wendbaarheid en de constructieve kwetsbaarheid van de staart, die tijdens een treffen vaak tot defecten in de besturing leidde. Vaak ontweken de Me-110's daarom het gevecht en vluchtten naar grote hoogte.

DE ZEELEEUW ZWEMT NIET

JOEP BÜTTINGHAUSEN

Hoewel de *Luftwaffe* er in de *Battle of Britain* niet in slaagde het beoogde overwicht in de lucht boven Zuidoost-Engeland en Het Kanaal te veroveren, verklaarde de Duitse marineleiding zich begin september toch bereid op korte termijn de laatste voorbereidingen voor de invasie te treffen. Wel verzocht zij om uitstel van 15 tot 21 september, de dag waarop in de vroege morgen de eerste landingen zouden moeten plaatsvinden. Omdat Hitler zijn definitieve order tien dagen voor het begin van Operatie Zeeleeuw zou geven, hield dit in dat hij op 11 september óf die order moest geven óf bevel moest geven de operatie uit te stellen. Hij deed geen van beide. Dit veroorzaakte bij de Duitse strijdkrachten een korte periode van onzekerheid. Het was tevens het eerste bewijs dat Hitler aarzelde de operatie te laten uitvoeren, al stond, ondanks de ontelbare moeilijkheden die men had moeten overwinnen, alles klaar voor de grote sprong. Er kwam echter geen bevel voor het lang aangekondigde '*Wir fahren gegen England*'. Op 11 september, een van de zeldzame dagen waarop de *Luftwaffe* minder toestellen verloor dan de RAF, stelde Hitler zijn definitieve beslissing uit tot de veertiende. Hoewel de Spitfires boven Engeland als nijldige wespen de steeds nieuwe golven van Junkers en Messerschmitts bleven bestoken en hoewel Britse bommenwerpers en de *Royal Navy* vele van de invasiehavens in vuur en vlam zetten, bleef Hitler tegen beter weten in hopen dat de zware bombardementen op Londen zo'n paniek en chaos zouden veroorzaken, dat Engeland zou buigen. Die veertiende september stelde hij zijn beslissing nog eens drie dagen uit. Dit betekende dat de invasie op haar vroegst op 27 september kon beginnen. Op 17 september schortte hij zijn beslissing opnieuw op, zij het nog niet 'voor onbepaalde tijd'. De volgende dag rapporteerde de marineleiding dat de Britten zich in elk opzicht voorbereidden op het afslaan van *Seelöwe* en dat al hun maatregelen geconcentreerd waren op de Britse zuid- en zuidoostkust, dat wil zeggen: precies op het gebied waar de Duitsers werkelijk wilden landen. Bovendien bleken ruim 240 vaartuigen van de invasievloot door Britse aanvallen vernietigd of zwaar beschadigd te zijn. De zevenentwintigste september was niet alleen een late datum, maar met het oog op de getijden ook een vrij ongunstige. De weersverwachting voor het eind van de maand was slecht, terwijl toch elf dagen nodig waren om de eerste golf van negen infanteriedivisies

aan land te zetten. Hitler moet daarom al omstreeks 14 september hebben geweten dat als 'Zeeleeuw' pas op 27 september van start ging, de invasie praktisch onuitvoerbaar was. Ofschoon niet bekend is waarom hij toen de invasie voor 1940 niet afgelastte, is het waarschijnlijk dat hij nog steeds hoopte op een ineenstorting van het Britse moreel. In elk geval zei Hitler op 14 september tegen Raeder

Een voorbeeld van het beroemde Engelse flegma, door Hitler zo onderschat: op verscheidene plaatsen in Londen werd het scorebord van verliezen bij vriend en vijand nauwkeurig bijgehouden.

(die zelf al op 6 september maatregelen had genomen voor het geval *Seelöwe* niet doorging) dat als de invasie werd afgelast, dit feit voor de Britse geheime dienst niet verborgen kon worden gehouden. En zodra het Britse publiek van het afgelasten op de hoogte zou zijn gebracht, zou het veel minder gevoelig zijn voor de Duitse luchtbombardementen. Er kon dus van een dergelijke order geen sprake zijn, concludeerde Hitler, voor het weer

een oversteek werkelijk onmogelijk maakte. Op 17 september wist de Duitse militaire topleiding al dat Hitler althans in 1940 geen invasie in Engeland meer wilde ondernemen. Maar pas op 12 oktober gaf hij opdracht zo omzichtig mogelijk het gehele invasieapparaat te ontbinden. *Seelöwe* was voor een onbepaald aantal maanden uitgesteld. Toch bleef men in de omgeving van Hitler allerlei plannen opperen. In december 1940 kwam het plotseling in zijn hoofd op om Ierland te bezetten. En hoewel de marinestaf hem direct de onmogelijkheid hiervan aantoonde, liet het idee hem niet los. Op 23 januari 1941, toen hij al volop de veldtocht tegen Rusland aan het voorbereiden was, besprak hij met Goering en generaal Student, de bevelhebber van de luchtlandingsstrijdkrachten, de mogelijkheid om Ierland vanuit de lucht binnen te vallen. Hij meende dat de Ieren de Duitsers met open armen zouden ontvangen, waarna het nog maar een koud kunstje zou zijn om Groot-Brittannië met een blokkade economisch te wurgen. De Duitsers wilden namelijk de Engelse bevoorradingsroutes afsnijden. Daarvoor was het nodig dat men op de Atlantische Oceaan het Amerikaans-Engelse scheepvaartverkeer onmogelijk maakte. Verder was het in dit verband van het grootste belang dat de aanvoer van olie, rubber en Indische produkten via de Middellandse Zee onmogelijk werd gemaakt. Dat Hitler zich zo vastklampte aan het idee Engeland alsnog op de knieën te krijgen, bewijst in elk geval dat hij duidelijk inzag had hoe groot de gevaren van een ongeslagen Engeland waren voor de verdere strijd van Duitsland.

Pas op 13 februari 1942 (!) werden de Duitse strijdkrachten die oorspronkelijk voor *Seelöwe* zouden worden ingezet, formeel van hun taak ontheven.

Ofschoon Hitler na september 1940 nooit meer serieus een invasie in Engeland overwoog, bleven de Britten nog jarenlang op hun hoede. Pas vijf maanden na de landingen op de Normandische kust, in juni 1944, werden de 'invasiecomités' ontbonden, de wegversperringen opgeruimd en kregen de spoorwegstations hun naamborden terug.

Bij de val van Frankrijk had Churchill op 18 juni 1940 voor een verbijsterd Lagerhuis verklaard: 'Hitler weet dat hij ons op dit eiland zal moeten breken, op straffe van de oorlog te verliezen.' Deze woorden, gesproken in dat donkere uur, zouden vijf jaar later bewaarheid worden.

DE SLAG OM ENGELAND:
FASE III

VERGISSSEN IS MENSELUK

HAYE THOMAS
DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

zoekactie had deelgenomen, maar toen de Duitser eenmaal gevonden was tot zijn eigen verbazing moest vaststellen dat het 'een heel gewone, fatsoenlijk uitziende jongen' was: 'Toen ik weer naar huis reed, realiseerde ik me dat ik, een burger, zo juist voor het eerst iets van de oorlog had geproefd en ook dat ik het afschuwelijk vond. Ik was er tuk op geweest die kerel te pakken te krijgen... en ik zou hem zo nodig pardoos hebben doodgeschoten. Maar toen we hem hadden, voelde ik eigenlijk helemaal geen wrok meer tegen hem.' Toch zag het *Air Ministry* zich op 5 september genoodzaakt de bevolking te waarschuwen dat niet iedere parachutist een vijand hoefde te zijn. Inderdaad hadden enige

Boven: een instortende gevel in een deel van Londen dat door een Duits bombardement in december 1940 zwaar werd getroffen.

Links: Duitse jachtvliegers maken zich op hun basis gereed om de bommenwerpers te begeleiden op hun tocht naar Engeland.

Linksonder: een beeld van de verwoestingen in Coventry, dat door bijna 500 Duitse vliegtuigen met zware bommen werd bestookt.

Rechtsboven: Duitse oorlogsfoto's vlogen vooral in het begin van de 'Blitz' vaak mee om 'fraaie' opnamen te maken.

Rechts: de Londense Tower Bridge, scherp afstekend tegen de vuurgloed van de door brandbommen geteisterde Britse hoofdstad.

Rechtsonder: in grote opmaak brachten de Duitse kranten, vooral in het begin, berichten over de strijd boven Engeland.

Haatten de Britten de Duitse vliegers die vrijwel dagelijks hun grillige witte condensstrepen boven idyllisch Zuid- en Oost-Engeland trokken en die een aanhoudende bedreiging vormden voor het naakte bestaan van vele duizenden onschuldige burgers?

Ergens boven het graafschap Wiltshire werd een Duits vliegtuig aangeschoten. De piloot sprong eruit en van de grond af zag men de parachute opengaan. Waar zou die Duitser terechtkomen? Een lid van de *Home Guard* herinnerde zich later hoe hij gretig aan de

Vorige pagina: een van de indrukwekkendste foto's uit de Slag om Engeland: de kathedraal van St. Paul in een luchtaanval.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Engelse piloten die met hun parachute naar beneden waren gekomen, hachelijke ogenblikken beleefd, want welke burger kon nu precies een Duitse piloot van een Engelse onderscheiden? Veel Britten volgden de lucht-, slag met een soort sportieve belangstelling alsof het om een spannende cricketmatch ging, maar dat veranderde naarmate meer dichtbevolkte streken de verwoesting van de *Blitz* ondergingen.

In de nacht van 24 op 25 augustus gebeurde er iets dat volgens sommige historici van beslissende betekenis is geweest voor de uitslag van de *Battle of Britain*. Na een dag van voortdurende activiteit, waarin *Fighter Command*, zij het ten koste van niet geringe ver-

liezen, opnieuw had weten stand te houden, naderde omstreeks 10 uur 's avonds een formatie van ruim honderd Duitse bommenwerpers over Kent, Sussex en Surrey de Britse hoofdstad. Londen zelf was niet het doel van de aanval — Goering had daartoe nog steeds zijn opdracht niet gegeven — maar wel had een kleine groep vliegtuigen het gemunt op olie-opslagplaatsen in Thameshaven en vliegtuigfabrieken in Rochester en Kingston, gevaarlijk dicht aan de rand van Londen. Nachtjagers van de RAF zetten een tegenaanval in. In de verwarring die ontstond raakte een aantal Duitse toestellen uit de koers en verdwaalden boven de City en enige voorsteden. Daar lieten zij blindelings hun

ontredde van de hun vertrouwde wereld zou hebben. De volgende dag, toen de puinhopen nog smeulden, gaf Churchill order dat Berlijn moest worden gebombardeerd. Voor een dergelijke actie had de RAF op dat moment nauwelijks vliegtuigen voorhanden, maar in de nacht van 25 op 26 augustus voerden eenentachtig Britse bommenwerpers een aanval op de Duitse hoofdstad uit. De schade was, zoals te verwachten was, gering, het psychologisch effect daarentegen groot. Hitler had immers zijn volk beloofd dat iets dergelijks nimmer zou gebeuren en Goering had ooit gebluft dat hij zich in het vervolg 'Meier' zou laten noemen, als één vijandelijk toestel het Duitse luchtruim zou schenden.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

bommenlast vallen — de eerste 'raid' sinds 1918 die Londen te verwerken kreeg. De schade was groot, en er waren veel slachtoffers onder de burgerbevolking te betreuren, maar dat was niet het enige effect van deze vergissing.

In zijn sublieme boek 'The People's War' schrijft Angus Calder: 'Als de allerbelangrijkste redders van Engeland in die zomer moeten we misschien wel huldigen die paar Duitse vliegers die in de nacht van 24 augustus uit de koers raakten.' De bewoners van de Londense wijken die toen voor het eerst meemaakten wat weldra gruwelijke monotonie zou worden, kunnen onmogelijk de verstrekkende betekenis hebben doorgrond die de

Nu was het Duitse Rijk, op het toppunt van zijn macht, in het hart getroffen. Dit schreeuwde om vergelding.

Die vergelding kwam. Op 28, 29, 30 en 31 augustus liet Goering grootscheepse nachtelijke bombardementen op Liverpool uitvoeren. Nog waren de aanvallen weinig accuraat, maar tijdens de laatste raid moesten meer dan honderd zestig branden in het stadscentrum worden geblust. Overdag duurden de adembenemende luchtgevechten boven Zuid- en Oost-Engeland voort en zag Parks Groep 11 zich met de ondergang bedreigd; steeds meer bases werden door bomaanvallen onbruikbaar, steeds meer Spitfires en Hurricanes gingen verloren, steeds meer kersvers op-

geleide vliegers sneuvelden. Binnen twee weken werden ruim honderd Britse piloten gedood en ruim honderdtwintig gewond ofwel meer dan tien procent van de gevechtssterkte van *Fighter Command* per week. Nog een kwestie van dagen en de aanvliegroutes naar Londen zouden onbeschermd zijn. Was een Duitse invasie op til, en zo ja, wat kon de RAF daar dan tegenover stellen?

Seelöwe was nog bij lange na niet afgelast en de voorbereidingen waren in volle gang, maar Hitler kon niet verkroppen dat de Engelsen Berlijn hadden aangevallen. Deze onbeschaamdheid moest worden afgestraft. Op 4 september, bij de opening van het Winterhulpwerk, hield hij in het Berlijnse *Sportpalast* een brallende redevoering waarin hij niet alleen de invasie beloofde, maar tevens aankondigde dat de Engelsen met de zwaarste vergeldingsacties rekening moesten houden: hij zou hun steden 'ausradieren'!

Het uur van de *Blitz* had geslagen. Ook Goering was van mening dat het tijd werd opnieuw van strategie te veranderen. De ontwijkende reacties van *Fighter Command* maakten hem ongeduldig en hij hoopte dat een aanval op Londen de squadrons van Dowding definitief uit hun tent zou lokken, opdat de *Luftwaffe* ze kon verslaan. Bovendien zouden aanvallen op Londen en andere steden het Britse moreel breken, en dat was misschien belangrijker dan de vernietiging van vliegvelen, radarinstallaties, Hurricanes en Spitfires. In de middag van 7 september meldden de radarposten grote concentraties van Duitse vliegtuigen. De kustverdediging werd in staat van alarm gebracht. Maar tot ieders verbazing vlogen de zwaar geëscorteerde formaties bommenwerpers op veilige hoogte over, richting Londen. Het zwaartepunt van de strijd was verplaatst. Even heerste er complete verwarring in de Engelse gelederen. Velen dachten dat het moment van de invasie was aangebroken en in de dorpen en steden langs de kust luidden volgens voorschrift de kerkklokken om iedereen te waarschuwen. Toen men de vergissing bemerkte had, concentreerde Engeland's luchtverdediging zich op de verwoede Duitse aanvallen op en rond de stad aan de Theems met haar zes miljoen inwoners. Nog meer afweerballonnen werden opgelaten, nog meer luchtdoelgeschut werd aangevoerd. De squadrons van Groep 11 en 12 kregen nieuwe orders om eendrachtig samen te werken. Men voelde dat hier de beslissing zou vallen.

Ook de Duitsers waren deze mening toegegaan. Zij zetten nieuwe experimentele toestellen in, ook wel 'scheermesvliegtuigen' genaamd, om de kabels van de ballonnen door te snijden — een vinding van Frau Hanna Reitsch, die hiervoor uit handen van de Führer het IJzeren Kruis ontving.

Hoog kwamen de bommenwerpers in. En behalve de *Blitz* begon nu ook de belangrijkste fase in de luchtslag. Terwijl de bommenwerpers die het kordon van Hurricanes doorbraken en aan het intensieve luchtdoelgeschut ontsnapten, overal in Londen dood en verderf zaaiden, vochten de Spitfires op leven en dood met de Duitse jagers. De Duitse jachtvliegers hadden echter de handicap dat zij zich door hun beperkte brandstofvoorraad niet lang boven het veraf gelegen Londen

konden handhaven. Tal van Duitse vliegtuigen die te veel van hun brandstof hadden verbruikt, haalden de thuisbasis niet en spoedig was de Franse kust bezaaid met wrakken van te pletter geslagen vliegtuigen.

Nu brak een nieuwe periode van wrede routine aan, langzaam maar zeker de grote climax van 15 september naderend. Het was op deze dag dat de *Luftwaffe* nog eenmaal met volle kracht uithaalde en honderden vliegtuigen in ononderbroken golven uitstuurde. Bij de kust werden zij opgewacht door drieëntwintig squadrons van Keith Park, terwijl bij Londen de *Wings* van Leigh-Mallory in en onder de wolken hingen te wachten. Het was de dag waarop de Duitsers zesenvijftig vliegtuigen verspeelden, waaronder een Dornier die brandend op Victoria Station stortte. Van de vroege morgen tot laat in de avond werd er verbitterd gevochten.

Kort daarop stelde Hitler zijn bevel voor het starten van 'Operatie Zeeleeuw' opnieuw uit. De slag om Engeland was verloren. Ondanks het duidelijke Duitse overwicht aan materiaal en manschappen. De meest betrouwbare bronnen stellen dat in de periode juli-oktober 1940 de Duitsers 1733 vliegtuigen verspeelden. De Engelsen 915. Ten opzichte van de Duitse overmacht verkeerden de Britten in een zeer ongunstige positie. Tijdens het hoogtepunt van de slag hadden de vliegers gemiddeld niet meer dan vierentwintig uur per week vrij. Men schatte in die dagen dat een RAF-vlieger die meer dan een paar maanden in actie bleef, onherroepelijk zou worden neergeschoten, doordat hij overspannen raakte en daardoor onvoldoende geconcentreerd zou zijn. In totaal overleefden 451 RAF-piloten de *Battle of Britain* en 217 van hen de gehele oorlog.

Het winnen van de luchtslag betekende overigens niet dat het met de Duitse luchtaanvallen gedaan was. Nog maandenlang zouden de bommenwerpers van de *Luftwaffe* blijven komen. Vooral 's nachts naar Londen en later ook naar andere grote industriesteden, zoals Coventry en Birmingham. Zo goed en zo kwaad als het ging, stelde men zich tegen de regen van zware projectielen en lichtere brandbommen te weer. Sirenes gaven telkens weer het alarmsignaal voor de bekende ren naar de schuilplaatsen, waarbij de stations van de *Underground* lange tijd favoriet waren. Er bestonden strenge verduisteringsbepalingen, die 's avonds en 's nachts het verkeer in een stad als Londen danig ontwrichtten. Veertig verkeersslachtoffers, onder wie veel doden, waren per avond of nacht geen uitzondering. De verschillende buurten werden door de autoriteiten verdeeld in sectoren, aan het hoofd waarvan telkens een blokhoofd stond. Deze blokhoofden waren terdege geïnstrueerd; zij bepaalden wanneer een wijk moest evacueren en waarschuwden na voltreffers telkens de brandweer. De meesten van hen waren vrijwilligers. Met de brandweerlieden en de speciale opruimingsploegen werden zij de helden van de begane grond. Velen van hen zijn omgekomen doordat zij niet, zoals de andere buurtbewoners, bij luchtalarm naar een schuilplaats konden gaan.

Gedurende de eerste fase van de bombardementen vond er in Londen een 'exodus'

plaats van de beter gesitueerden, die in allerijl naar de veilige provincie vluchtten. Naar schatting hebben bij het begin van de *Blitz* bijna twee miljoen Londenaren de stad verlaten. Voor hen die bleven was er bij luchtalarm de keus tussen de Ondergrondse, de eigen kelder of een vlucht in het kleine en speciaal in de handel gebrachte Anderson-schuilkel-dertje, een van golfplaten vervaardigd hokje dat in de tuin moest worden ingegraven en afdoende bescherming bood tegen alles behalve voltreffers. De prijs ervan bedroeg zeventig gulden, maar aan minder draagkrachtigen werden zij van overheidswege gratis verstrekt.

Ondanks de voortdurende aanvallen, slaagde men erin het dagelijks leven op gang te houden. Deels doordat de spirit in het algemeen constant goed bleef, maar ook doordat de hulp- en opruimingsdiensten voortreffelijk georganiseerd waren. Overal bevonden zich opvangcentra voor daklozen en waren noodhospitelen ingericht. Voor hen die het konden betalen, bleef Londen ook onder deze omstandigheden een stad van vermaak en ontspanning. Het Savoy Hotel aan de Strand bijvoorbeeld had in de kelder een restaurant annex danszaal ingericht. Na afloop van het amusement kon men ter plaatse ook slapen. Er was een aparte slaapzaal voor mannen, een voor vrouwen en een voor echtparen. En Savoy zou Savoy niet wezen, als er niet ook een speciaal hoekje voor de snurkers was. Bekend in die dagen was vooral het Café de Paris, dat adverteerde als Londens meest veilig restaurant. Hier speelde de toen vermaarde Ken Johnson met zijn Caribbean Band goede jazz, totdat op een avond een grote bom door het plafond viel en midden in het restaurant explodeerde: tweeëndertig doden en zestig gewonden. Het was een van die vele drama's van alledag, zoals ook het instorten van de ondergrondse stations op Trafalgar Square en in Balham. Drama's die hun hoogtepunt bereikten op 29 december, toen de Londense alarmcentrale meer dan 1500 grote branden registreerde en juist op dat moment een belangrijke watertoevoer gestagneerd raakte. De stad brandde als een fakkel; zij moest de piloten van de Duitse bommenwerpers, die bleven aanvliegen, een fascinerend schouwspel hebben geboden.

Aan dit tafereel was op 14 november de grote verrassingsaanval op de industriestad Coventry voorafgegaan. Terwijl een volle maan de hemel spookachtig verlichtte, verschenen hier tegen de 500 Duitse bommenwerpers, die Coventry bijna tien uur lang bestookten. De verwoestingen waren apocalyptisch. Weldra stond de beroemde Sint-Michaëlkathedraal in brand, waarvan de torenklok onheilspellend bleef luiden. Een zware brandbom was dwars door het grote orgel geslagen, waarop eens Händel speelde. Nadat tegen de morgen de laatste Duitse vliegtuigen waren vertrokken, had men de gehele dag nodig om de honderden branden te blussen. In deze nacht vielen er alleen in Coventry 550 doden en telde men 865 gewonden.

Berekeningen achteraf leren dat de Duitsers tot 1941 ruim 190.000 bommen op Engelse steden hebben gegooid. De burgerbevolking betaalde daarvoor de tol van 43.667 doden en meer dan 50.000 zwaargewonden.